

Educació bàsica

Competències transversals

Competència ciutadana (CC)

Aquest document està subjecte a una llicència Reconeixement 4.0 de Creative Commons.

Se'n permet la reproducció, la distribució, la comunicació pública i la transformació per generar una obra derivada, sense cap restricció sempre que se'n citi el titular dels drets.

La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Elaboració:

- Mariano Flores M., cocoordinador Edualter
- Clara Massip Bonet, cocoordinadora Edualter
- Berta Maristany Corbella, projectes a centres educatius Edualter
- Cecile Barbeito i Thonon, formadora Escola de Cultura de Pau

Coordinació:

Subdirecció General d'Ordenació Curricular

© Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació

Elaboració: Direcció General d'Innovació, Digitalització,
i Currículum

Edició: Gabinet Tècnic

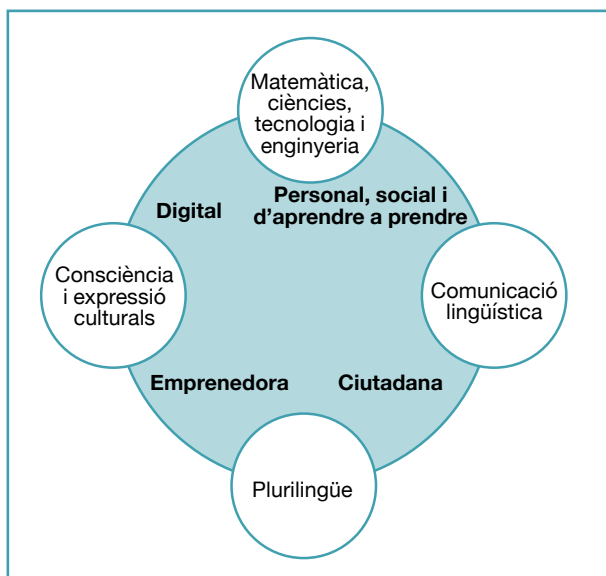
Primera edició: febrer de 2024

Índex

1. Introducció	4
2. Descripció de la competència	6
3. Orientacions metodològiques	8
4. Orientacions per a l'avaluació	31
5. Recursos	34
6. Annex. Competències específiques i criteris d'avaluació	35

1. Introducció

Les competències transversals es treballen des de totes les àrees, matèries, àmbits i projectes. Connecten directament amb les competències clau establertes a la Recomanació del Consell de la Unió Europea de 22 de maig de 2018, relativa a les competències clau per a l'aprenentatge permanent, i també amb el desenvolupament de les competències de caràcter transversal o global que recull l'Oficina Internacional d'Educació de la UNESCO. Aquestes competències capaciten l'alumnat a desenvolupar-se en el món actual, volàtil, incert, complex i ambigu, globalitzat i digitalitzat. En aquest context són imprescindibles les habilitats vinculades al pensament crític, a la creativitat, a la col·laboració i a la comunicació.

Aquest document ofereix orientacions metodològiques i per a l'avaluació sobre el desenvolupament de cadascuna de les competències transversals que s'enumeren i descriuen en l'Annex 1. Competències clau i perfil competencial de sortida de l'alumnat al final de l'educació bàsica i l'Annex 4. Competències transversals, del Decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica:

1. La competència ciutadana

Consisteix a implicar-se en la comunitat per garantir i defensar el lliure exercici dels drets econòmics, socials i culturals (perspectiva de gènere, drets humans, drets civils, salut, educació, alimentació, cultura, etc.), promovent la defensa de la dignitat de les persones en un context de sostenibilitat ambiental, econòmica i social. També implica adoptar perspectives multiculturals, multireligioses i multilingües que abracen la diversitat com un actiu enriquidor.

2. La competència emprenedora

Consisteix en un procés social i dinàmic en què les persones, individualment o en col·laboració, identifiquen oportunitats per innovar i actuar transformant les idees en projectes en un context real. Implica una actitud proactiva, de saber-se capaç de proposar i d'organitzar una idea que parteix d'un interès individual o d'un interès col·lectiu, que suposa prendre decisions i requereix ser responsable de les pròpies accions. Implica que l'alumne o alumna es conegui a si mateix, les seves fortaleses i debilitats, per tal de ser eficaç en la presa de decisions.

3. La competència personal, social i d'aprendre a aprendre

La capacitat d'adaptació a nous contextos en un entorn en evolució contínua exigeix implicar-se de manera activa, autònoma i permanent en l'aprenentatge, així com en l'actualització constant dels coneixements i en l'adquisició de noves habilitats. Implica contribuir al benestar físic i emocional, tant individual com col·lectiu, així com expressar empatia i gestionar els conflictes en un context educatiu inclusiu. Aquesta competència es relaciona amb l'autoregulació de l'aprenentatge, l'autoconeixement i l'autoestima, el benestar emocional, la col·laboració i el treball en equip.

4. La competència digital

L'augment de la complexitat exigeix el domini de nombroses eines i recursos tecnològics, digitals, culturals i lingüístics, per apropar-se a un món més global i sostenible. La competència digital implica l'ús segur, saludable, sostenible, crític i responsable de les tecnologies digitals per a l'aprenentatge en el treball i per a la participació en la societat, així com la interacció amb les esmentades tecnologies.

El currículum ha de fer possible el desplegament del projecte de vida personal i professional per a tothom a partir de l'èxit educatiu, comptant amb el suport, la implicació i la participació de les famílies i ha de facilitar l'accés a processos formatius posteriors i a l'aprenentatge al llarg de la vida. Entès així, el currículum es configura com un instrument del model educatiu per aconseguir una societat més justa i democràtica, cohesionada, inclusiva, que doni cabuda a totes les persones i on sigui possible la igualtat d'oportunitats i la igualtat real i efectiva entre dones i homes. Una societat fonamentada en una ciutadania crítica, activa i constructiva, que doni resposta a les aspiracions personals i col·lectives, sostenible, digitalitzada, més equitativa, més verda, més feminista, més cohesionada, sense desigualtats socioeconòmiques i més democràtica.

A les sessions d'avaluació finals de segon, quart i sisè d'educació primària i de segon i quart d'educació secundària obligatòria, l'equip docent ha d'avaluar de forma col·legiada el grau d'assoliment de les competències transversals; així, l'informe d'avaluació final d'aquests cursos ha d'incloure el grau d'assoliment d'aquestes competències.

Subdirecció General d'Ordenació Curricular

2. Descripció de la competència

Annex 1 Competències clau i perfil competencial de sortida de l'alumnat al final de l'educació bàsica

La competència ciutadana permet actuar com a ciutadans i ciutadanes responsables i participar plenament a la vida social i cívica. Es basa en la comprensió dels conceptes i les estructures socials, econòmiques, jurídiques i polítiques, així com en el coneixement dels esdeveniments mundials i el compromís actiu amb la sostenibilitat i l'assoliment d'una ciutadania mundial. Inclou l'alfabetització cívica, l'adopció conscient dels valors propis d'una cultura democràtica basada en el respecte als drets humans i a les lleis que emmarquen la interacció social, incloent-hi la igualtat de gènere, la igualtat de tracte i la no-discriminació, la reflexió crítica sobre els grans problemes ètics del nostre temps i el desenvolupament d'un estil de vida sostenible d'acord amb els objectius de desenvolupament sostenible plantejats en l'Agenda 2030.

Annex 4. Competències transversals

Consisteix a implicar-se en la comunitat per garantir i defensar el lliure exercici dels drets econòmics, socials i culturals (perspectiva de gènere, drets humans, drets civils, salut, educació, alimentació, cultura, etc.), promovent la defensa de la dignitat de les persones en un context de sostenibilitat ambiental, econòmica i social. També implica adoptar perspectives multiculturals, multireligioses i multilingües que abracen la diversitat com un actiu enriquidor.

D'una banda, implica el desenvolupament de la consciència cívica, en què l'alumne o alumna analitza la pròpia identitat, que requereix la comprensió crítica de la realitat social, política, científica, ecològica i econòmica des d'un punt de vista local i alhora global, per dirigir accions per a la seva millora. Es relaciona amb l'exercici d'una ciutadania democràtica, crítica i compromesa que garanteix l'exercici dels drets civils i polítics i que té com a eix els drets, els deures i les responsabilitats que es desprenen dels drets humans i de la cultura de la pau. També suposa la construcció d'una ciutadania que potencii l'equitat entre homes i dones per tal de treballar per l'eliminació de la discriminació per raó de gènere, sexe i opció afectivosexual en una societat democràtica, plural, solidària i cohesionada dins la diversitat a través de l'aplicació d'accions que comportin compromisos individuals i treball col·laboratiu.

D'altra banda, es desenvolupa a través de la consciència global i sostenibilitat, que consisteix a valorar, garantir i defensar la riquesa i la diversitat de sabers des de la perspectiva intercultural i la justícia social. Els i les alumnes han de prendre consciència que són ciutadans d'un món global i que les seves actuacions estan condicionades per les decisions polítiques i econòmiques que es prenen tant a escala local com global. Implica també el compromís amb un entorn saludable, a través del desenvolupament d'estils de vida que respectin els recursos ambientals i que constitueixin el motor d'un desenvolupament humà, social i econòmic sostenible.

Finalment, la competència ciutadana requereix el tractament globalitzat de problemes complexos a través de la identificació de les característiques i els components d'aquests tipus de problemes del món real. El tractament globalitzat interrelaciona els sabers de diversos camps de coneixement i creació per abordar les situacions des de la seva complexitat i aportar, si escau, propostes de solució. En aquest sentit, els objectius de desenvolupament sostenible ofereixen una gran diversitat de contextos a partir dels quals es poden treballar aquests tipus de propostes.

Decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica

Amb aquesta competència es pretén formar persones capaces d'exercir una ciutadania crítica, responsable, conscient de les interdependències, ecodpendències i vulnerabilitats que ens caracteritzen com a espècie. Per això, és important educar en l'anàlisi crítica de les causes de les desigualtats, injustícies i vulneracions de drets que es donen en el context local i en l'àmbit global, i fomentar el compromís per participar democràticament en la construcció d'una societat més humana, igualitària, justa, lliure i respectuosa amb la dignitat de totes les persones i grups socials.

Per arribar a aquesta comprensió i compromís amb els reptes globals és important, en primer lloc, oferir eines que facilitin l'autonomia i la consciència crítica en el procés de construcció de la pròpia identitat, entenent que no és unívoca ni immutable, sinó que està formada per múltiples elements relacionats amb els fets històrics i de l'entorn social, tant local com global, i amb les característiques personals (edat, gènere, influències culturals, valors), i que està en construcció permanent. Així, la construcció identitària, basada en l'autoconeixement, l'autoestima i el respecte per un mateix, és el punt de partida per fomentar el coneixement i el respecte pels valors, les cosmovisions, les formes de vida i les identitats de les altres persones, i esdevenir persones compromeses en la construcció d'un món millor. Es tracta de fomentar una actitud d'obertura i de valoració positiva de la diversitat com a oportunitat d'aprenentatge i d'enriquiment personal i col·lectiu, que necessàriament ha d'anar acompanyada del reconeixement d'uns principis i valors compartits de justícia, equitat, llibertat i dignitat, com a pilars d'una societat fonamentada en la igualtat de drets i oportunitats i en la convivència democràtica.

Així, una segona fase de desenvolupament d'aquesta competència ciutadana està orientada a formar persones capaces de respectar i defensar els drets propis i aliens, i assumir les responsabilitats que es deriven del seu exercici, orientant les relacions amb les altres persones i grups socials des d'una perspectiva ètica. Això suposa ser competents per prendre decisions en els diferents àmbits de la vida, assumint les conseqüències de les pròpies decisions i accions. Es busca formar persones capaces de participar activament en la definició i, en conseqüència, en el compliment de les normes de convivència democràtica en els diferents àmbits de relació (escolar, familiar, entorn), i compromeses amb accions i projectes orientats a millorar l'exercici dels drets i les llibertats, des d'una perspectiva d'igualtat i justícia, tant en l'àmbit proper com global. Per facilitar aquesta presa de consciència i assumpció del propi rol com a subjecte polític, és important que l'alumnat compregui el paper dels diferents agents socials, econòmics i polítics en la configuració de les relacions de poder, així com dels mitjans de comunicació, tant formals com informals, en la creació d'opinió.

Per això és fonamental, en tercer lloc, formar en coneixements, habilitats i actituds de pensament crític, generant espais de debat i reflexió en què l'alumnat pugui compartir la seva visió del món i els valors que la sustenten, i alhora sigui capaç de comprendre i respectar les visions i valors de les altres persones, des de l'empatia i sense prejudicis ni discriminacions cap a persones o col·lectius per motius de gènere, cultura, edat, creences, origen socioeconòmic, capacitats, etc. (CE3). Es tracta que l'alumnat s'empoderi per exercir i defensar els drets a la llibertat de consciència i d'expressió, així com el dret a la informació veraç. A partir de l'anàlisi crítica de les informacions que li arriben, ha de ser competent per formar-se'n una opinió pròpia, destriant informacions falses, esbiaixades o intencionadament orientades a exercir control sobre les pròpies decisions, hàbits de conducta, de consum i de vida.

És important, doncs, formar l'alumnat perquè prengui consciència dels elements que tenen a veure amb el desenvolupament del seu propi projecte vital i la diversitat de maneres de satisfer les necessitats bàsiques, i motivar-lo a adoptar i promoure estils de vida saludables i dignes per a totes les persones i grups socials (CE4). Es busca fomentar la presa de consciència respecte a la necessitat d'establir relacions més harmòniques entre les persones, les comunitats i la natura, per sostenir la vida amb dignitat al conjunt del planeta, entenent la situació de vulnerabilitat, desigualtat i ecodependència que la condicionen. Amb aquesta competència es tracta d'educar persones capaces d'identificar i transformar els marcs culturals del sistema que porten a produir i a consumir en excés, normalitzant la pobresa i l'explotació laboral, la sobreexplotació dels recursos no renovables i la contaminació resultants d'un model que aspira al creixement il·limitat en nom del progrés. Es busca que l'alumnat doni la importància necessària a la salut i a la cura de les persones i de la natura com una responsabilitat col·lectiva. Es tracta també de posar en valor la diversitat de formes de relació amb el medi ambient més harmòniques i respectuoses, per abordar des d'altres punts de vista qüestions com la desertificació i la degradació de la terra, l'escassetat global d'aigua, la dificultat desigual d'accés als aliments, l'augment del nivell del mar, l'increment dels fenòmens climàtics extrems, el deteriorament de la salut planetària i la pèrdua de biodiversitat, entre d'altres temàtiques emergents.

3. Orientacions metodològiques

La competència ciutadana inclou quatre competències específiques que són la concreció dels indicadors operatius de les competències clau definits al perfil competencial de sortida de l'alumnat al final de l'educació primària i al final de l'educació secundària obligatòria.

Es presenten tot seguit, una a una, i s'ofereixen algunes recomanacions clau per al seu desenvolupament i acompanyament, així com suggeriments metodològics per facilitar la seva incorporació en les programacions.

Competència específica 1

Educació primària	Educació secundària obligatòria
CC1. Identificar els fets històrics i socials més rellevants relatius a la seva pròpia identitat i cultura, reflexionar sobre les normes de convivència i aplicar-les de manera constructiva, dialogant i inclusiva en qualsevol context.	CC1. Analitzar i comprendre idees relatives a la dimensió social i ciutadana de la seva pròpia identitat, així com als fets socials, històrics i normatius que la determinen, demostrant respecte per les normes, empatia, equitat i esperit constructiu en la interacció amb els altres en diferents contextos socioinstitucionals.

Sobre la competència

Aquesta competència fa referència al procés de construcció de la identitat personal i col·lectiva, a partir de la presa de consciència de la història personal, familiar, del barri, de la ciutat, del país i del món. Es busca formar l'alumnat perquè sigui capaç d'afrontar els canvis, tenir autonomia i capacitat de pensar per si mateix, prendre decisions responsables i conscients en relació amb la seva pròpia vida, i de reflexionar críticament sobre com aquestes decisions afecten la vida de les altres persones, tant de l'àmbit més proper com de l'àmbit global. Així mateix, té com a finalitat formar persones capaces d'establir relacions de convivència basades en l'empatia, el respecte i la valoració positiva de la diversitat, des d'un enfocament de drets.

A continuació, s'apunten els elements considerats clau per desplegar aquesta competència al llarg de l'etapa d'educació bàsica:

- Promoure l'autoconeixement, la consciència crítica i l'autonomia en el procés de configuració de la pròpia identitat, i la construcció d'un autoconcepte basat en l'assertivitat, l'autoestima i el respecte per si mateix.
- Reflexionar sobre la identitat com un procés que està en construcció permanent, i que està constituïda per una multiplicitat d'elements que es va definint i transformant en les diferents etapes vitals, en funció dels processos de maduració personal i de les circumstàncies i situacions familiars, de l'entorn social, de les condicions socioeconòmiques, origen, creences, gènere, opcions afectivosexuals, capacitats, etc., i alhora comprendre que hi ha elements identitaris que són irrenunciables i que poden perdurar al llarg del temps.
- Valorar positivament les normes d'aula i de centre com a instruments de regulació de la convivència, i participar activament en la creació de normes que promoguin la convivència, preveient mesures que siguin reparadores.
- Treballar espais de diàleg i de coneixement mutu entre les persones que formen la comunitat educativa (alumnat, docents, famílies, personal no docent, persones del barri, població), per contribuir a la creació de relacions basades en el respecte, la cooperació, la solidaritat, l'equitat, la justícia i la democràcia.
- Fomentar la capacitat de l'alumnat per comprendre, respectar i valorar positivament la diversitat de formes de viure i d'entendre el món presents a l'aula, al centre educatiu i a la societat, que li permetin construir relacions de convivència ètiques, inclusives i solidàries.
- Reconèixer i adoptar una actitud crítica davant el fet que hi ha cultures més reconegudes i valorades, i que les persones que en formen part tenen una posició de privilegi, en contraposició a altres cultures que estan marginalitzades (per qüestions lingüístiques, color de la pell, costums, creences, cosmovisions, etc.), que no estan reflectides als continguts curriculars, i per tant estan invisibilitzades.

- Fomentar la interpretació crítica del passat, tenint en compte l'herència colonial, i la seva influència en la configuració de les estructures socials, culturals, polítiques i econòmiques actuals en l'àmbit global.
- Analitzar críticament i des de diversos punts de vista els fets i situacions de l'àmbit proper i global, perquè l'alumnat pugui formar-se una opinió informada, crítica i plural de les qüestions socials més rellevants que afecten les relacions de convivència entre les persones i grups socials.
- Prendre consciència de tot allò que ens uneix com a éssers humans amb igualtat de drets, que ens fa compartir un destí comú de dignitat, igualtat i justícia, i tenir la capacitat de defensar aquests valors compartits davant actituds de racisme, masclisme, capacitisme, o qualsevol altre tipus de discriminació.
- Fomentar la implicació en accions reivindicatives en defensa dels drets humans, per incidir en la transformació de les estructures que perpetuen el racisme, el patriarcat i les diverses formes de discriminació de les persones i grups socials.

Orientacions metodològiques

Per facilitar el desenvolupament d'aquesta competència, cal fer ús de metodologies que fomentin l'autoconeixement, el desenvolupament personal, l'assertivitat i l'establiment de relacions amb les altres persones i grups socials basades en l'empatia i el respecte. A l'escola hi ha d'haver espais en què els infants i els nois i les noies puguin expressar les seves idees, reflexions, emocions i experiències en relació amb l'autoconcepte i el concepte sobre les altres persones, des d'una òptica d'obertura i valoració positiva de la diversitat, com per exemple l'autobiografia, la clarificació de valors o els dilemes morals.

D'altra banda, és fonamental promoure la formació de l'alumnat en habilitats socials que afavoreixin la convivència, com són la comunicació, l'escolta activa, el diàleg, l'empatia o la cooperació, i en habilitats per abordar els conflictes de manera dialogada i no violenta, partint del reconeixement del conflicte com una oportunitat d'aprenentatge; així com fomentar la participació activa en la construcció i el compliment de normes per regular la convivència a l'aula i al centre, com per exemple el cercle de paraula, les dinàmiques socioafectives o les assemblees.

És important també crear contextos d'aprenentatge enfocats a analitzar críticament el passat per comprendre els fets històrics i la seva relació amb les identitats individuals i col·lectives, els drets humans i la democràcia, a través de debats que incloguin temes controvertits que els interpel·len, plantejant situacions en què es faci evident la perspectiva de l'altre, i alhora buscant punts de trobada i d'acord com per exemple treball per projectes o estudi de casos.

És molt recomanable partir de situacions properes a l'alumnat (històries familiars, dels barris, poblacions, països de procedència) i fer ús de recursos de l'entorn (elements patrimonials, llegendes, costums, festes populars, etc.), posant en relleu que sovint són fruit de les aportacions de diferents cultures, per tal d'entendre que allò que solem identificar com a propi està format per les aportacions de diverses cultures que han conviscut al llarg del temps, i que conviuen actualment, com per exemple l'autobiografia, els grups d'investigació o les visites a espais patrimonials.

En aquest sentit, es fa molt necessari visibilitzar la diversitat de sabers i de visions presents a l'aula i a l'entorn (famílies - barri - població - país - món), mitjançant la creació d'espais segurs de diàleg i d'indagació, en què l'alumnat se senti còmode per expressar idees o formes d'entendre diferents de les majoritàries. Això es pot treballar fent ús de metodologies que fomentin la pluralitat de perspectives, que facilitin l'expressió de diferents lògiques i maneres de pensar, que permetin desenvolupar una comprensió de com el llenguatge i els sistemes de creences, valors i representació afecten la manera com les persones interpreten el món (Through Other Eyes TOE).

Els sabers i les competències vinculats a la consciència identitària, el respecte i la valoració positiva de la diversitat, l'abordatge de conflictes i la convivència que es recullen en la competència transversal ciutadana es poden activar mitjançant **diferents escenaris**. En primer lloc, es poden treballar en les diverses àrees del currículum. També es poden incorporar de manera transversal en tot allò que fa referència als diversos elements estructurals i els que tenen a veure amb la creació de cultura de centre. Aquestes competències es poden treballar, així mateix, a partir de preguntes i neguits que planteja l'alumnat a l'aula, de manera espontània.

En el **primer escenari**, aquestes competències es poden incorporar aprofitant els sabers i competències de cada àrea o matèria que donin peu a treballar la diversitat lingüística i cultural, així com l'anàlisi crítica dels fets històrics i d'actualitat per tal d'incorporar la pluralitat de visions i interpretacions. També en aquelles àrees relacionades amb el coneixement del medi, la diversitat de formes de vida, de relació amb la natura i d'organització social presents en l'entorn proper i al món. A més, es poden treballar a tutoria, i com a part dels projectes que es duiguin a terme en la franja de treball autònom, al voltant de la convivència, l'abordatge de conflictes i l'educació en els valors ètics i democràtics (igualtat, justícia, dignitat, solidaritat, etc.).

A l'educació primària, aquestes competències es poden incorporar de manera molt directa a les àrees lingüístiques, de coneixement del medi natural, social i cultural i d'educació en valors cívics i ètics, sobretot en els blocs d'autoconeixement i autonomia moral, societat, justícia i democràcia, i educació emocional. A l'educació secundària es poden treballar aprofitant les competències i sabers de les matèries de llengües; Ciències Socials: Geografia i Història; Biologia i Geologia, i Educació en Valors Cívics i Ètics. L'educació artística i l'educació física també permeten treballar, en tots els nivells de l'educació bàsica, l'expressió de la pròpia identitat i el reconeixement i la valoració positiva de la diversitat personal, social i cultural.

En un **segon escenari** es poden incloure tots aquells elements que no estan vinculats amb una àrea o matèria concreta del currículum, com les activitats extraescolars, o l'organització de celebracions, commemoracions i d'altres activitats de centre obertes a la comunitat educativa.

Aquestes competències es poden fer efectives tant a l'aula com als diversos espais del centre (pati, biblioteca, gimnàs, sala d'actes, menjador o cantina), fomentant la participació dels diferents col·lectius que integren la comunitat educativa, a l'hora d'organitzar activitats, festes, celebracions, etc. que incorporin la diversitat (d'òrgens, cultures, creences, costums, de gènere, capacitats, etc.) de docents, alumnat, famílies, personal no docent, per tal de fomentar la participació de tots aquests col·lectius i construir així una cultura de centre més democràtica, intercultural, feminista i inclusiva.

També és important tenir en compte la creació de mecanismes i espais per a l'acollida de nou alumnat i famílies al centre, sempre des d'una mirada de suport i d'aprenentatge recíproc. Així com l'impuls d'activitats a l'entorn per conèixer el barri o la població on està ubicat el centre, a fi de contribuir a conèixer i posar en valor la diversitat d'òrgens, cultures, llengües, costums, que configuren la identitat col·lectiva.

Finalment, per fer efectiva aquesta competència, cal que al centre hi tingui cabuda l'expressió emocional de l'alumnat, per facilitar una comunicació autèntica, basada en la capacitat de compartir idees, i també sentiments i emocions, com a punt de partida per formar persones amb autoestima i respecte cap a elles mateixes, i alhora empàtiques i respectuoses cap a les altres persones amb qui conviuen.

L'últim **escenari** fa referència a inquietuds i preguntes que sorgeixen de manera espontània a l'aula o al centre educatiu, i que poden servir com a punt de partida per incorporar aquesta competència. Es pot aprofitar per abordar sabers curriculars a partir d'expressions que demostrin prejudicis cap a persones de l'aula, del centre o de l'entorn (per raons culturals i socials amb identitats de gènere i sexuals no normatives, amb capacitats diverses, etc.). Qualsevol pregunta o comentari que posi de manifest pensaments o actituds basades en prejudicis, fent ús de llenguatge poc respectuós amb relació a determinades identitats no hegemòniques, pot ser una bona oportunitat per abordar els preconceptes i la por davant el que desconeixem. Visibilitzar i fomentar el respecte per les diversitats presents a l'aula, al centre i a l'entorn permet revisar els tòpics i prejudicis que estan a l'arrel de les actituds discriminatòries envers determinats col·lectius.

Una altra estratègia molt útil és, a partir de les inquietuds de l'alumnat, fer que s'ubiquin en situacions hipotètiques que impliquin un canvi de mirada sobre un problema o una situació que els preocupi, promovent l'empatia, la curiositat, la indagació o la recerca per saber com s'ha resolt aquesta mateixa situació en altres èpoques, o en altres territoris i per part d'altres cultures. Aquests exercicis ajuden a posar en valor la diversitat de sabers que l'alumnat pot trobar en el seu entorn o a través de l'accés a fonts d'informació molt variada, com poden ser contes, llegendes, històries, pel·lícules, cançons, representacions teatrals, novel·les, obres d'art, etc.

És **important que el o la docent faciliti** eines de comunicació assertiva i empàtica que permetin:¹

- Descobrir (aprendre sobre un mateix, els altres i el món): quan i com comparteixo sobre mi mateix i el meu interior, i quan rebo?

1. Font: [European Curriculum on Nonviolent Conflict Transformation \(NVCT\) for Educators](#)

- Construir relacions: quin tipus de relació de dominació-cooperació hi ha a l'aula?
- Ajudar: empodero les persones, o accepto les relacions de domini i poder?
- Afirmar-se: fomento que l'alumnat persegueixi el propi interès de manera individual, o fomento la col·laboració per satisfer les necessitats individuals respectant les dels altres?
- Expressar: facilito espais d'expressió emocional?
- Apreciar, divertir-se i celebrar.

Alhora, pot ser interessant fer ús d'eines de provenció i transformació dels conflictes que puguin sorgir a l'aula, entesos com una oportunitat d'aprenentatge per a la vida:²

- Crear grup: buscar un espai a principi del curs per crear consciència de grup (activitats de coneixement i confiança).
- Posar en pràctica dinàmiques que ens permetin desenvolupar una comunicació efectiva a l'aula, que ensenyi a dialogar i escoltar de manera activa i empàtica.
- Prendre decisions de manera consensuada, igualitària i participativa.
- Establir relacions cooperatives que permetin afrontar els conflictes entre totes les parts, entenent que la diferència és un valor i una font d'enriquiment mutu.
- Buscar solucions als conflictes creatives i imaginatives, que aconseguixin satisfer necessitats i interessos de totes les parts.

Exemples d'activitats i situacions d'aprenentatge

A continuació es proposen alguns contextos a partir dels quals es poden dissenyar situacions d'aprenentatge:

- Reflexionar sobre les arrels culturals i religioses a l'hora de planificar les festes del centre (Nadal, Carnestoltes, Sant Jordi, etc.), i qüestionar si són prou inclusives o si s'haurien d'obrir a altres tradicions.
- Proposar activitats perquè els nois i les noies identifiquin les pressions socials que influeixen en el procés de construcció de la seva identitat individual i col·lectiva (imposicions de models estètics, de consum, influència de les xarxes socials), i reflexionar sobre els malestars i els problemes de salut física i mental que generen.
- Portar testimonis a l'aula (o mitjançant entrevistes) de familiars i persones de l'entorn amb experiències i històries de vida que permetin acostar a l'alumnat la diversitat d'òrgens, de creences i de formes de viure, conèixer i comprendre el món, que formin part de la identitat col·lectiva del barri o població.
- Investigar sobre la història, herències culturals, costums, festes populars, etc. del barri, població, país... per prendre consciència de la diversitat d'aportacions en la configuració del patrimoni cultural i visibilitzar-la.
- En estudiar algunes espècies d'animals, destacar-ne característiques lligades a la diversitat (per exemple: espècies migratòries, animals mascles que cuiden de les cries, exemples d'organització cooperativa entre els animals des de la diferència de rols, etc.) per mostrar que la diversitat forma part de la natura.
- Elaborar narratives personals amb mitjans artístics diversos: escriptura, dibuix, hip-hop, teixits, etc. que permeten expressar la pròpia identitat, emocions, formes de veure el món.
- Treballar el tema dels estereotips a partir de l'anàlisi de la publicitat (cossos normatius, la imatge que es dona de persones d'altres cultures, etc.).

2. Font: Cascón, P. (2006). "Educar en y para el conflicto". Càtedra UNESCO sobre Pau i Drets Humans, UAB

- Reflexionar sobre com la diversitat pot implicar privilegis i discriminacions, utilitzant diferents suports audiovisuals.³
- Aprofitar situacions a l'aula on s'expressin prejudicis en relació amb persones o col·lectius (presents o no a la classe) per plantejar activitats de coneixement, reflexió crítica i revisió de les pròpies idees.

Un **exemple d'activitat** per treballar la consciència identitària, el gust per la diversitat i la convivència és la de “**la ceba col·lectiva**”.

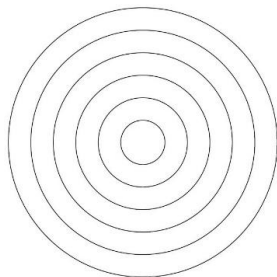
Aquesta dinàmica permet posar en comú les característiques de les persones que formen el grup classe, identificant tant les seves especificitats i diversitats com els aspectes comuns, contribuint al coneixement de les persones que formen el grup classe, com a punt de partida per superar prejudicis i estereotips respecte als altres.

Un bon moment per fer aquesta activitat pot ser a l'inici de curs, per reforçar el coneixement mutu i la creació de consciència grupal.

Desenvolupament:

- Es reparteix a cada estudiant un dibuix d'una ceba (diana) amb moltes capes, i se li demana que escrigui a cada capa algun tret personal relacionat amb les seves aficions, gustos, personalitat, relacions familiars, creences, grups als quals pertany, etc.

Si es vol detallar més, es pot dir que distingeixin les pertinences que consideren més importants o que valoren més, apuntant-les als cercles més propers al centre, d'aquelles que són menys importants o no consideren tan valuoses, que escriuran als cercles de la perifèria.

- Es recullen els papers i el grup s'asseu en cercle.
- El o la docent va llegint cada escrit, i el grup ha d'endevinar de qui es tracta. Si no ho endevinen, es passa a llegir un altre escrit (que es pot recuperar més endavant, per facilitar que ho endevinin quan quedin menys alumnes per identificar).
- Abans de començar a llegir, es convida l'alumnat a fixar-se i a identificar les similituds entre les diferents persones del grup, per després compartir-les al final de l'activitat.

Per avaluar l'activitat es pregunta a l'alumnat:

- Ha estat fàcil identificar les persones segons el que havien escrit a la seva ceba?
Es tracta de destacar la diversitat d'identitats riques i úniques.
- Heu identificat similituds? Quines?

Qui ho vulgui, pot compartir les similituds que ha identificat. Si ningú contesta, per trencar el gel el o la docent pot destacar algunes semblances que hagi identificat.

3. Vídeo explicació del privilegi en l'educació: [La carrera del privilegio](#).

Altes qüestions que es poden tractar:

- Ens ha costat molt identificar les nostres diferents pertinences? Érem conscients que som tantes coses alhora?
- Coneixíem totes les pertinences dels nostres amics i amigues? N'hem descobert de noves?
- Quines pertinences compartim? Quines ens poden enriquir els uns als altres? N'érem conscients?

Per tancar, el o la docent pot destacar el fet que és fàcil identificar similituds entre diverses identitats, a partir de l'exercici de contrastar les capes de les diferents cebes (identitats) del grup, i pot posar en relleu que els prejudicis sovint responen al desconeixement.⁴

Competència específica 2

Educació primària	Educació secundària obligatòria
CC2. Participar en activitats comunitàries, en la presa de decisions i la resolució dels conflictes de forma dialogada i respectuosa amb els procediments democràtics en el marc de la Unió Europea, de l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i Catalunya, dels drets humans i de l'infant, i del valor de la diversitat i l'assoliment de la igualtat de gènere, la cohesió social i els objectius de desenvolupament sostenible.	CC2. Analitzar i assumir amb fonament els principis i valors que emanen del procés d'integració europeu, de l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i de Catalunya i dels drets humans i de l'infant, participant en activitats comunitàries, com la presa de decisions o la resolució de conflictes, amb actitud democràtica, respecte per la diversitat, i compromís amb la igualtat de gènere, la cohesió social, el desenvolupament sostenible i l'assoliment de la ciutadania mundial.

Sobre la competència

Aquesta competència específica consisteix en l'adquisició de coneixements i actituds relacionades amb la participació i la democràcia. La **finalitat** és la presa de decisions i la participació activa orientada a respectar i defensar els drets humans i la convivència democràtica.

Per al desplegament d'aquesta competència, cal partir d'un primer nivell més bàsic i quotidià (entorn immediat) per arribar a un nivell superior i llunyà (context global). Aquest recorregut permetrà a l'alumnat conèixer a partir de l'experiència i de la consciència de **construcció del seu rol com a subjecte polític**, els sistemes de protecció dels drets humans, els models de governança com a estratègia organitzativa de la vida col·lectiva, i la participació democràtica i ciutadana.

A continuació, s'apunten els elements considerats clau per desplegar aquesta competència al llarg de l'etapa d'educació bàsica:

- Responsabilització i autonomia en la presa de decisions, assumpció de les conseqüències de les pròpies decisions i accions, i reflexió crítica.
- Responsabilització i compromís en la planificació, organització i realització d'accions i projectes individuals o col·lectius, en diferents àmbits, orientats a assolir objectius comuns que contribueixin a millorar les garanties de llibertat, igualtat i justícia, en l'àmbit local i global.
- Reflexió crítica i propositiva d'eines i habilitats per a la comunicació i la convivència que contribueixin a orientar les relacions interpersonals i intergrupals amb una perspectiva ètica.
- Reflexió crítica i propostes de millora pel que fa al respecte i la definició de normes per a la convivència democràtica en l'àmbit escolar, familiar, i en altres àmbits de l'entorn proper i llunyà, d'acord amb els criteris de consens i dissens.

4. Font: Escola de Cultura de Pau, a partir d'una dinàmica del llibre *All equal, All different. Education Pack*. Consell d'Europa

- Exercici dels drets i responsabilitats individuals i col·lectius en la construcció d'una societat que garanteixi el dret a una vida digna, en llibertat, amb igualtat i justícia, de les generacions actuals i futures, arreu del planeta.
- Coneixement, reflexió crítica i propostes de millora pel que fa als mecanismes i vies de participació democràtica en diferents àmbits propers i llunyans (municipal, regional, autonòmic, estatal, europeu, internacional...).
- Valoració del procés de desenvolupament de les pròpies habilitats socials com a forma d'empoderament personal.
- Defensa del conflicte com a oportunitat de canvi social.
- Gestió i resolució positiva dels conflictes tenint en compte la perspectiva de la cultura de la pau, en les relacions interpersonals i l'entorn proper.

Orientacions metodològiques

És imprescindible abordar la democràcia i la participació, no només com a continguts, sinó com a metodologia transversal en la vida escolar, i cultivar l'agència de l'alumnat com a subjecte de canvi. Això implica fomentar unes condicions i estructures que la facin possible. Per tal de generar una cultura participativa, és necessari educar en i per a la participació, i cal fer-ho interpel·lant les emocions (el sentit, l'autoestima, el valor), els sabers (la informació, el coneixement, la comprensió crítica), les actituds (la responsabilitat, el respecte, el compromís amb el bé comú) i les relacions socials (la implicació en processos col·lectius, la convivència democràtica, la cooperació).

En la societat actual hi ha maneres de fer individualistes, competitives i jeràrquiques: per tant, el centre educatiu ha de ser un referent per no reproduir aquesta lògica i així promoure una vida digna per a tothom, independentment de la classe social, l'origen cultural, el gènere o qualsevol condició social.

En el context de la cultura de pau, destaquem la provenció de conflictes com a mecanisme per proveir les persones i els grups socials de les competències específiques per abordar un conflicte de manera no violenta. La provenció es diferencia de la prevenció de conflictes en el fet que la seva finalitat no és evitar els conflictes, sinó aprendre a transformar-los. La provenció com a metodologia es treballa de manera gradual, seguint la proposta de l'**escala de provenció**⁵ de conflictes per construir estructures i una cultura cooperativa en la presa de decisions i en la gestió dels conflictes.

Es considera rellevant l'obertura i la connexió de la vida escolar amb l'entorn, i s'ha de procurar evitar els simulacres i els escenaris artificiosos, permetent que la realitat social emergeixi a l'aula i que l'aula emergeixi al territori, ampliant així la concepció d'agents i recursos educatius (famílies, equipaments i espais públics, medi natural, teixit associatiu, administracions locals i espais de representació política, etc.).

Per a aquesta competència destaquen les estratègies didàctiques centrades en el desenvolupament comunitari, com el treball globalitzat, l'aprenentatge servei (ApS), el programa Recerca, Creació i Servei, les campanyes de sensibilització, etc., així com les estratègies participativodialògiques, com per exemple: grups de discussió, diàlegs guiats, seminaris, cercles de paraula, teatre de fòrum, assemblees, etc.

Les competències de cooperació, democràcia, no-violència, etc. compreses en aquesta competència clau transversal es poden activar mitjançant **diferents escenaris**, com s'ha anat apuntant fins ara. Un primer escenari fa referència a l'àmbit de la planificació curricular per àrees; un segon, a tot allò relacionat amb elements que creen estructura i cultura al centre, i el tercer, a preguntes i neguits no planificats.

En relació amb la **planificació curricular**, és essencial un treball transversal, és a dir, des de totes les matèries s'han d'oferir experiències de participació i de cooperació en el transcurs de les diverses activitats. Com a contingut, destaquem algunes matèries en què es pot abordar de manera més específica, com les Ciències Socials: Geografia i Història, abordant la història des de la perspectiva de drets, de les minories i de justícia social. Des de l'Economia i l'Emprenedoria es poden mostrar referents de models econòmics democràtics

5. Cascón, P. "Educar en y para el conflicto". Escala de provenció (infografia).

(economia comunitària, economia social i solidària, etc.), i també des de Filosofia i Educació en Valors Cívics i Ètics, abordant sistemes de creences, drets humans, organització social de distribució de poder, promovent una perspectiva positiva del conflicte, etc. També l'Educació Física és una bona oportunitat per treballar el conflicte i la cooperació.

En el **segon bloc d'escenaris** hi trobem tots aquells elements en què l'alumnat pot participar fora de l'aula i dels àmbits curriculars, és a dir, en espais de participació més amplis amb la finalitat de participar en la presa de decisions. D'una banda, fa referència a processos participatius que s'engeguen des del centre com, per exemple, disseny d'un pati coeducador, pressupostos participatius, organització d'un acte, corresponsabilitat de tasques de cura al centre, entre d'altres. D'altra banda, cal promoure que les iniciatives no siguin unidireccionals, sinó bidireccionals; per tant, és important obrir espais internivell i de tota la comunitat educativa per compartir necessitats i motivacions, i que d'aquests espais en surtin objectius. Alguns exemples poden ser les assemblees de delegats i delegades sobiranes, els consells d'infants, la cessió d'espais de l'edifici per a l'ús de l'alumnat fora de l'horari lectiu (per fer reunions, preparar obres de teatre, projectes, campanyes...).

Una altra situació es relaciona amb l'estona de temps lliure del pati o al menjador escolar, ja que és quan l'alumnat s'organitza més entre iguals i pren decisions de manera autònoma. És necessari concebre aquests espais com a educatius; acompanyant de més a prop el joc lliure, regulant els usos del pati (per exemple: dies en què es pot jugar a pilota), promocionant jocs cooperatius al pati i implicant el personal de monitoratge i de tots els altres serveis dins del projecte educatiu de centre.

El **tercer i darrer escenari** fa referència a tot allò que s'expressa de manera espontània i no planificada per part d'alumnes, docents o la societat. Aquestes expressions s'han d'aprofitar per promoure l'assoliment de la competència. Per exemple, quan enmig d'una classe s'expressa un conflicte, en la mesura del possible cal gestionar-lo i donar-li espai, sent conscients que no estem "aturant" la sessió de classe, sinó que l'abordatge d'aquestes situacions també és curricular.

La incorporació de l'actualitat informativa en el centre és molt rellevant per a l'alumnat, perquè expressa d'alguna manera els diferents centres d'interès d'infants i joves i de les seves famílies, també de l'entorn més pròxim (poble o barri), especialment quan les notícies de tensions socials es filtren a les aules. La rellevància d'abordar tots aquests conflictes pot ajudar l'alumnat a valorar la necessitat de conèixer els ordenaments normatius actuals i contrastar-los amb les respostes dels diferents agents socials involucrats en les situacions d'anàlisi, a expressar les seves opinions i a denunciar les contradiccions o la inacció de les administracions i els governs davant situacions que comportin la vulneració de drets.

Dins d'aquest bloc també s'inclouen les connexions amb el món que ens envolta, per exemple, quan l'alumnat o algun o alguna docent expressa la necessitat d'adherir-se a una campanya o de fer alguna acció davant alguna situació injusta que està passant en el moment actual. Participar en campanyes que busquen sensibilitzar sobre aquests conflictes socials reflexionant sobre la construcció col·lectiva de respostes facilita a l'alumnat adquirir aquesta competència.

De la mateixa manera, interessar-se en iniciatives populars o propostes de modificació de regulacions (socials, ambientals, econòmiques, etc.) que afecten la convivència social permet a l'alumnat prendre consciència que la governança democràtica implica la participació activa de tota la societat.

A continuació, es destaquen **algunes recomanacions** per generar les condicions de participació de manera que l'alumnat aprengui com participar i vagi augmentant la complexitat de la seva participació:

- Partir de les necessitats i de les percepcions d'injustícies de l'alumnat per tal de proposar un procés participatiu significatiu i rellevant.
- El o la docent ha de ser responsable amb els processos o les consultes participatives que impulsi. És molt important no generar espais de falsa participació, és a dir, cal fer explícit quin és el marge de decisió de l'alumnat i quin queda reservat als docents, i complir amb les demandes i els límits, ja que si no pot tenir un efecte de desafecció en participar en futures ocasions i contextos.
- Provocar escenaris quotidians en què sigui indispensable el treball cooperatiu i la presa de decisions compartida, així com afavorir la creativitat i la mobilització d'accions i compromisos.

- Fomentar la reflexió i l'aprenentatge de la participació amb i entre l'alumnat, per exemple, oferir bases d'orientació per treballs cooperatius, així com qüestionaris d'avaluació, en qualsevol de les matèries, i així identificar: biaix de gènere, rols, tasques, valors, diversitat de veus, compromís, sentiment de pertinença, etc.
- Oferir diversitat de llenguatges i espais de participació en què tot l'alumnat es pugui sentir capaç i còmode de participar (llenguatge escrit, oral, artístic, sincrònic, asíncron, individual, grupal, etc.).
- Generar mecanismes per a un dret a la participació equitatiu per a tot l'alumnat. No tothom té les mateixes oportunitats per participar en igualtat de condicions, cal acompanyar l'emancipació de les veus minoritàries i socialment minoritzades i eliminar barreres de participació, com per exemple: estratègies per reduir el biaix de gènere, mesures actives d'educació intercultural crítica, etc. És a dir, intentar erradicar les discriminacions implícites i explícites a l'aula per permetre una participació realment democràtica.

Exemples d'activitats i situacions d'aprenentatge

A continuació, es proposen alguns contextos a partir dels quals es poden dissenyar situacions d'aprenentatge:

- Seguir pistes metodològiques de l'escala de provenció de conflictes, per tal de proveir d'eines l'alumnat per afrontar els conflictes des d'una actitud cooperativa.
- Crear normes conjuntes.
- Elegir càrrecs de responsabilitat i representativitat rotatius (elements d'estructura d'aula i centre).
- Celebrar sovint assemblees a tutoria, evitant fer-ne ús només en cas de tensions i conflictes.
- Apostar per la vinculació amb entitats, associacions i col·lectius diversos, compromesos amb la garantia de drets.
- Aprofundir en la comprensió de sistemes d'organització socials, polítics i econòmics: el funcionament i els òrgans de la política institucional i representativa. Així com altres sistemes d'organització social de democràcia participativa existents i cosmovisions diverses.
- Realitzar projectes d'ApS, servei comunitari i reptes socials, en què l'alumnat detecti necessitats socials i mobilitzi una acció col·lectiva de manera consensuada.
- Acompanyar cooperatives d'alumnes. Potenciar l'empoderament de l'alumnat mitjançant la creació d'una empresa cooperativa en què la participació i la implicació siguin clau, ja que les decisions les prendrà el grup, alhora que hauran de ser responsables de la gestió social i econòmica de la cooperativa i dels resultats de la seva activitat.
- En els casos de conflicte quotidians que emergeixen, aplicar estratègies sobre comunicació no violenta, aplicar preguntes restauratives o fer cercles restauratius.
- Llegir i analitzar de manera crítica la premsa, els mitjans de comunicació i altres fonts que generen opinió pública, publicacions a les xarxes, notícies falses, els límits de l'humor.
- Analitzar comunicats o notes de premsa de diferents agents socials (governos o representació política de tots els nivells) sobre modificacions o canvis normatius, com afecta el nostre país, la nostra població, el nostre poble, el nostre barri, la nostra escola, la nostra família, i a un mateix personalment.
- Organitzar activitats participatives dialògiques en què la metacognició de la participació democràtica del grup sigui central i es posin en marxa estratègies de comunicació no violenta.
- Compartir els malestars i buscar-hi possibles solucions de manera conjunta, potenciar les emocions.
- Donar a conèixer la història des de la perspectiva de drets i de cultura de pau. Sovint la història s'explica des de les guerres. Conèixer la història des de la consecució de drets de l'organització popular i col·lectiva.

Un **exemple d'activitat** per educar en la participació podria ser una **pauta d'observació de la participació segons el gènere**.

Aquesta eina es pot fer en activitats en gran grup centrades en el diàleg com, per exemple, debats, assemblees, cercles de paraula, així com en activitats en petits grups o grups cooperatius.

L'objectiu d'aquesta activitat és prendre consciència de les diferències i les desigualtats de gènere que es donen en la participació, visibilitzant alhora alguns aspectes de manera descriptiva i analítica. El primer pas per canviar una situació és identificar-la en la pròpia experiència. Cal afegir que també és una manera de coavaluar la participació, oferint elements per a la regulació.

És recomanable fer l'activitat més d'una vegada amb el mateix grup, acompanyant diferents situacions per tal que pugui tenir un impacte més gran. Tot i que cada alumne o alumna pot omplir de manera individual la graella, també es pot constituir una o dues persones responsables cada cop que s'apliqui l'eina; així, diversos membres del grup entrenen la mirada per detectar patrons i després es poden compartir els resultats en gran grup.

Els components principals en què se centra la pauta són:⁶

Observació des del gènere

Activitat que s'observa: _____ **Data:** _____

	Dones	Homes	Total
Quantitatiu: <ul style="list-style-type: none"> • Nombre de persones del grup • Nombre d'intervencions • Dinamitzadors/ores dels punts a tractar • Persones que prenen nota • Moderadors/res dels torns de paraula • Persones que tenen cura de l'espai i del material • Persones que assumeixen responsabilitats i tasques • Altres 			
Actituds: <ul style="list-style-type: none"> • Interrompre • Acaparar el torn de paraula • Polemitzar • Reconèixer l'altre/a • Escoltar activament • Saltar-se els torns de paraula • Renunciar al torn de paraula 			
Continguts: <ul style="list-style-type: none"> • El discurs té en compte específicament la perspectiva de gènere. • Les iniciatives que es plantegen fomenten la igualtat de gènere. 			

6. Aquesta plantilla està basada en la [proposta](#) de la Comissió d'Economies Feministes de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya.

Competència específica 3

Educació primària	Educació secundària obligatòria
CC3. Reflexionar i dialogar sobre valors i problemes ètics d'actualitat, comprenent la necessitat de respectar diferents cultures i creences, cuidar l'entorn, rebutjar prejudicis i estereotips, i oposar-se a qualsevol forma de discriminació i violència —incloent-hi la violència masclista, LGTBI-fòbica, racista o capacitista— o fonamentalisme ideològic.	CC3. Analitzar i comprendre problemes ètics fonamentals i d'actualitat, considerant críticament els valors propis i aliens, i desenvolupant els seus propis judicis per afrontar la controvèrsia moral amb actitud dialogant, argumentativa, respectuosa i oposada a qualsevol tipus de discriminació o violència —incloent-hi la violència masclista, LGTBI-fòbica, racista o capacitista— o fonamentalisme ideològic.

Sobre la competència

Aquesta competència específica se centra a desenvolupar coneixements, habilitats i actituds de pensament crític com ara preguntar, qüestionar, valorar, comparar, discernir, argumentar, escoltar, observar, repensar... Aquestes competències passen, en primer lloc, per generar espais de reflexió en què l'alumnat tingui la capacitat de clarificar i exposar la seva pròpia opinió, comprenent els valors que hi ha al darrere. Alhora, aquestes competències impliquen una capacitat d'escolta i d'observació empàtica, que permeti comprendre els arguments i els valors subjacents dels interlocutors. La reflexió i l'expressió d'arguments, en darrer lloc, han de facilitar que l'alumnat es posicioni en contra de qualsevol tipus de discriminació (per motius de gènere, cultura, edat, creences, origen socioeconòmic, etc.) contra persones, o de desigualtats i altres violències estructurals.

Per al desplegament d'aquesta competència al llarg de l'educació bàsica, alguns elements clau són:

- Consciència dels propis valors i principis, relatius a la pròpia identitat. Capacitat de posicionar-se davant problemes socialment vius i dilemes morals i d'argumentar el propi posicionament davant aquests amb relació als propis valors.
- Consciència dels propis biaixos i prejudicis, actitud de respecte envers les persones que tenen opinions, comportaments i estils de vida diferents. Consciència de l'existència de cosmovisions i ideologies ben diferents de les pròpies, voluntat de fer lectures de la realitat transdisciplinàries i amb multiperspectiva.
- Coherència entre els propis valors i les actituds i els comportaments, assumint la responsabilitat dels propis actes.
- Responsabilitat i cura cap a un mateix, les altres persones i l'entorn.
- Curiositat per aprendre i voluntat per comprendre les altres persones. Habilitat d'escolta empàtica, interès en el diàleg com a eina d'entesa i d'obertura de mires, voluntat de comprensió dels valors des dels quals parla l'altra persona. Actituds d'obertura i de respecte cap a altres cultures, creences, punts de vista, maneres de fer i de sentir. Valoració del pluralisme i reconeixement de drets fonamentals com el dret de consciència i el dret a la llibertat d'expressió de persones amb visions diferents a la pròpia.
- Argumentació de les pròpies opinions de manera comprensible i que aportí seguretat a les altres persones. Identificació d'arguments fal·laços, adopció d'eines per destapar els interessos darrere dels discursos i per identificar i contrarestar els fonamentalismes ideològics. Qüestionament de la informació (detectar notícies falses, comprendre la intencionalitat dels discursos escrits, orals o audiovisuals argumentatius, consciència de les perversions dels algorismes i les bombolles informatives de les xarxes socials), i defensa del dret a la informació veraç.
- Discerniment de les idees que mereixen respecte i les que atempten contra la dignitat de les persones, discriminen o legitimen la violència. Expressió d'arguments a favor de la justícia, l'equitat, la democràcia, el respecte pels drets humans, la diversitat cultural i de gènere, la no-violència, etc., per desmuntar-ne els arguments en contra.
- Anàlisi de les disfuncions de l'entorn alhora que s'hi busquen solucions. Compromís davant situacions injustes, modificant comportaments en funció dels propis valors, mostrant actituds de respecte envers les persones diferents, participant en espais de decisió, prenent decisions sobre el consum familiar, etc.

En definitiva, uns elements que porten a un coneixement i a una comprensió crítica d'un mateix, de les relacions amb les altres persones (i de la comunicació que hi establim), en l'entorn social i global.

Orientacions metodològiques

Diverses metodologies han aportat un corpus teòric i metodològic molt ric per facilitar l'abordatge de problemes ètics d'actualitat. Algunes d'aquestes metodologies inclouen elements tractats des de projectes o programes com el Filosofia 3/18, l'abordatge de temes controvertits (o "problemes socialment rellevants" o "qüestions socialment vives des de les ciències socials", i controvèrsies científiques des de les àrees STEM), i el conjunt d'aproximacions que promouen les cultures del pensament (*thinking-based learning*, pensament visible, etc.).

Moltes d'aquestes metodologies comprenen aspectes racionals i aspectes emocionals, vinculant competències cognitives (analitzar críticament la informació, formular-se preguntes obertes, aplicar una visió complexa i interdisciplinària de les qüestions, argumentar els propis punts de vista, escoltar testimonis sobre experiències viscudes per altres persones i comprendre la seva complexitat, ser conscient dels propis biaixos i respectar, valorar la diversitat d'opinions, enriquir-se amb altres visions del món) i fent ús de competències socioemocionals (gestionar emocions, empatitzar, observar i escoltar activament, expressar-se de manera assertiva, ser coherent...). Abordar temes controvertits, que plantegen dilemes ètics i alhora mobilitzen emocions fortes, és una estratègia útil per posar en joc racionalitat i emoció alhora.

Aquestes metodologies també ressalten la importància d'incorporar la pluralitat i la multiperspectiva. Aquesta es pot aplicar mitjançant la diversitat del grup classe —o la comunitat de diàleg, segons la terminologia del programa Filosofia 3/18—, com a espai preferent de reflexió, i la importància d'implantar exercicis de pensament crític de manera constant, a través de petites rutines de pensament, o d'activitats repetides, aplicades al temari que es vulgui abordar. També es pot aplicar assegurant que s'analitzen qüestions aplicant una diversitat de punts de vista (visió d'actors plurals, visió interdisciplinària, etc.).

A l'hora d'escollir les estratègies a emprar, cal triar activitats en funció del grau de controvèrsia social que genera la qüestió que es pretén abordar: si una temàtica és poc controvertida, no és problemàtic abordar-la amb un debat. Però si es tracta d'una qüestió socialment viva o que afecta temes d'identitat, com ara qüestions de gènere, afectivosexuals o d'identitat cultural, és recomanable abordar-la mitjançant activitats introspectives, o convidant a compartir els propis testimonis i experiències personals de l'alumnat més que no pas mitjançant activitats racionals.

En activitats d'argumentació, a més de triar la metodologia més adequada (escrita o oral, debat o diàleg, o altres) en funció de l'objectiu buscat, cal vetllar perquè els exercicis permetin discernir no només els fets de les opinions, sinó també els valors que hi ha al darrere de cada posicionament. Això facilita, d'entrada, que l'alumnat compregui millor els seus propis valors i els de les altres persones, però facilita, a més, una millor comprensió de la diferència, reconeixent els valors positius que hi ha al darrere de les opcions d'altres companys i companyes.

És important generar espais d'aprenentatge apropiats i segurs, en els quals tinguin cabuda tots els punts de vista, de manera que l'alumnat senti que pot expressar les seves opinions, sempre que estiguin raonades i estructurades. Per això és important establir unes bases per conduir el debat que ajudin a ordenar i expressar les idees, i que donin eines perquè si es generen discrepàncies es puguin abordar els possibles conflictes, per arribar a acords o punts de trobada.

Com a docents, com podem posicionar-nos davant comentaris masclistes, racistes, capacitistes o aporòfobs al centre escolar? La llibertat d'expressió, que s'ha de garantir als centres educatius per vetllar per la pluralitat i aprendre de les diferències, té un límit quan s'utilitza de forma que pugui danyar altres persones. En aquest sentit, les normes de classe han d'establir que totes les persones han de rebre un tractament digne. Certament, expressar comentaris masclistes, racistes, etc. va en detriment de la dignitat de les persones. Per aquest motiu, és important remarcar que aquest tipus de comentaris no tenen cabuda al centre, però alhora s'ha de vetllar perquè la forma de fer-ho no talli en sec la discussió emetent judicis envers la persona que els ha verbalitzat, sinó aprofitar el comentari per comprendre d'on prové i per transformar la situació en una oportunitat d'aprenentatge. Per exemple, en el cas de comentaris xenòfobs, cal evitar titllar la persona o el seu comentari de "xenòfoba", o "racista", però és imprescindible fer saber que aquest comentari fa sentir malament altres persones, el mateix docent i potser també altres persones de la classe. És important verbalitzar-ho com un sentiment, que és el que facilitarà l'empatia, i no com un argument racional ("no està permès", "és degradant"), perquè, com argumenten les anàlisis en neurociència, la connexió des de la racionalitat és molt més improbable que des de l'emocionalitat.

Les competències de reflexió, diàleg i desenvolupament de judicis compreses en aquesta competència de pensament crític es poden incorporar a les aules mitjançant **diferents escenaris**: un primer escenari pot ser aprofitar els sabers i competències de cada matèria que resultin més controvertits i presentar-ne punts de vista contraposats (que posteriorment es poden programar en el marc d'una matèria o d'un projecte globalitzat); un segon escenari pot ser partir de notícies d'actualitat que plantegen dilemes ètics i socials, i abordar-les en el marc de projectes globalitzats, matèries, o tutoria, i finalment, un tercer escenari addicional pot ser partir de les preguntes i neguits de l'alumnat.

En relació amb el **primer escenari**, es corresponen, a l'educació primària, directament amb competències i sabers de l'àrea de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural... A l'ESO, es vinculen sobretot a les matèries d'Educació en Valors Cívics i Ètics, a Filosofia, a Ciències Socials: Geografia i Història, a Economia Bàsica, a Emprenedoria i a l'àmbit digital.

Abordar la competència a través de les matèries és l'estratègia que permet planificar amb més antelació el treball d'aquestes competències, i gràcies a aquesta possibilitat de planificació, fer-ho amb metodologies més planificades i un context més segur.

Amb relació al **segon escenari**, que fa referència a aspectes no planificats, però que obren un espai per abordar notícies d'actualitat colpidores, com declaracions qüestionables de personatges públics, la discussió o l'aprovació de lleis o mesures polítiques controvertides (eutànasia, gestació subrogada, pujada o baixada d'impostos), actualitat mundial (inici d'una guerra, arribada o accident de pasteres), etc. Els espais més adequats per abordar-les poden ser tutoria —dedicant-hi, per exemple, un temps setmanal o mensual per discutir notícies d'actualitat proposades per l'alumnat mateix— o en el marc de projectes globalitzats.

El centre pot definir-se estructuralment com un centre que promou el pensament crític, deixant-ho plasmat en el seu projecte educatiu de centre o promovent de manera estructural metodologies de pensament crític,⁷ o bé organitzar experiències de reflexió i debat sobre preguntes controvertides o dilemes de tot el centre escolar. L'escola també es pot vincular a experiències de debat més enllà del centre educatiu.⁸

El **tercer escenari**, que consisteix a donar resposta a neguits de l'alumnat relatius a qüestions ètiques d'actualitat, pot tenir lloc preferentment en el context (la matèria o l'espai) en el qual s'hagi formulat la pregunta, independentment de la matèria que sigui, o a l'espai de tutoria, i també a Educació en Valors Cívics i Ètics.

En relació amb aquest tercer escenari, s'ha de tenir en compte que no cal respondre a tots els neguits de l'alumnat, ni tots els temes es poden debatre a l'aula. Si bé és veritat que, d'una banda, els docents disposen de certa autonomia, al mateix temps el currículum estableix uns temes a prioritzar en l'aprenentatge. Això permet un marge de maniobra ampli a l'hora de tractar qüestions socials i polítiques a l'escola. Malgrat això, cal tenir en compte que hi ha uns límits del que es pot abordar i del que no, que responen a criteris pedagògics, de protecció dels drets dels infants i de pluralitat democràtica.

Per abordar el tractament de la situació política a l'aula, es **recomana el següent**:⁹

- L'escola ha de ser un espai de pluralitat que aculli l'alumnat en la seva diversitat.
- Tractar la situació política i els esdeveniments que tenen lloc en el context social que ens envolta forma part del contingut del dret a l'educació, que inclou la formació en drets humans per exercir una ciutadania activa. Aquest tractament s'ha de desenvolupar d'acord amb l'edat de l'alumnat i el context del centre.
- Els infants i adolescents tenen dret a cercar i rebre informació, i aquesta ha de ser adequada, veraç i plural.
- El professorat pot expressar opinions sobre la situació política, sempre que quedin emmarcades en una opinió personal i no tinguin caràcter despectiu o siguin contràries a les normes de convivència del centre. El professorat no pot formular comentaris despectius o ofensius cap a les opinions dels altres.

7. Com ho fan, notablement, les Filoescoles i els Filoinstis articulats en xarxa pel Grup IREF amb el projecte *Filosofia 3/18*.

8. Com la *Lliga de Debat de Secundària i Batxillerat de la Xarxa Vives*, o, en un format menys competitiu, experiències de participació infantil com audiències públiques i consells d'infants i d'adolescents.

9. Adaptat del Síndic de Greuges (2018). "El pluralisme a les escoles de Catalunya com a garantia del no-adoctrinament". Pàg. 158.

- El professorat ha de procurar generar un ambient en què totes les opinions es puguin expressar lliurement.
- Els treballs d'aula que continguin opinions polítiques de l'alumnat s'han d'emmarcar en el seu dret a la llibertat de pensament i d'expressió.
- Els infants tenen dret a la llibertat de pensament i d'expressió, a no ser discriminats per les opinions expressades, i a la intimitat si no volen expressar-les.
- L'alumnat té dret que es respectin les seves conviccions i a no haver-les de manifestar.
- El professorat ha de tenir en compte quan hi ha infants directament o especialment afectats per la situació política i ha de vetllar pel bon clima entre l'alumnat.

Un altre factor a tenir en compte és si s'han d'abordar els temes en el mateix moment en què els plantegi l'alumnat, o si és recomanable ajornar-ho. Donat que els problemes ètics d'actualitat poden ser molt controvertits i emocionals, cal valorar bé quin és el moment idoni per fer-ho i com. Abordar-ho en el mateix moment en què és d'actualitat, o quan el planteja un alumne o alumna, pot comportar tensió o pot tenir massa càrrega emocional perquè el grup la tracti amb serenor. D'altra banda, és important transmetre a l'alumnat que es recullen els seus neguits, alhora que s'aprofita l'oportunitat per fomentar aprenentatges a partir de situacions significatives. Per aquests motius, és preferible abordar la qüestió quan el o la docent senti que es pot tractar amb prou condicions d'escolta en el grup, encara que això impliqui endarrerir-ho un cert temps, sempre que quedi clar que el tema que han plantejat s'abordarà quan arribi el moment adequat.

Exemples d'activitats i situacions d'aprenentatge

A continuació, es proposen alguns contextos a partir dels quals es poden dissenyar situacions d'aprenentatge.

Com ja s'ha avançat en l'apartat anterior, les activitats més relacionades amb el criteri C4 vinculat als problemes ètics d'actualitat poden tenir a veure amb els sabers de les matèries que siguin més controvertits, convidant a la reflexió a partir de la lectura i l'anàlisi de notícies d'actualitat, o responent a preguntes de l'alumnat.

D'acord amb aquests escenaris, es pot treure partit als contextos següents, entre d'altres, per dissenyar situacions d'aprenentatge:

- A l'hora de presentar sabers de les matèries, explicar com han evolucionat els coneixements: per exemple, com la ciència ha “canviat d'opinió” sobre determinades qüestions, a mesura que s'han anat fent descobriments, per ser conscients que les veritats absolutes no existeixen.
- A l'hora de presentar l'assoliment de canvis socials i polítics en la història (revoltes i revolucions, alternances entre moderats i progressistes, etc.), aportar eines de valoració a l'alumnat sobre què suposen aquests fets en matèria de canvis socials.
- Partir de situacions reals de discriminació per motius de xenofòbia al centre escolar, al barri, o altres, per tal de reflexionar sobre quins drets humans s'hi han vulnerat, i què caldria fer per reparar aquesta discriminació.
- Fer servir suports artístics (obra d'art, audiovisual, conte, poema, anunci d'alguna ONG) que plantegin un dilema o qüestions socialment controvertides i formular-se preguntes al respecte, escollir-ne una i debatre-la.
- Analitzar notícies falses per tal de reflexionar sobre els motius i les estratègies de la desinformació.¹⁰
- Preparar una peça de teatre que representi alguna qüestió socialment controvertida i representar-la a l'aula, amb un debat posterior que permeti crear finals diferents, per mitjà de pràctiques de teatre fòrum, per exemple.
- A partir d'un tema d'interès de l'alumnat, crear una “notícia” en format periodístic (article escrit, notícia en format audiovisual, programa de ràdio) des de diversos punts de vista.

10. Per exemple, a partir de casos identificats per [Verificat](#).

Les diferents metodologies de pensament crític han generat exercicis i activitats tan diverses com:

- Formulació de preguntes a través de rutines de pensament, pissarra de preguntes...
- Clarificació de valors personals: gradació de valors,¹¹ discutir dilemes morals.
- Activitats de debats i diàlegs: debat silenciós, baròmetre de valors, passadís de la consciència, cercles de diàleg, comunitats de diàleg, cercles socràtics, debats amb rols predeterminats, debats a partir de contes o d'obres de teatre, teatrefòrum, cinefòrum, visionat de documentals i curts...
- Anàlisi de fenòmens amb fonts contrastades, preferentment amb veus molt diferents (de disciplines, valors i cosmovisions diferents); testimonis, contraposició, anàlisi i debat de notícies d'actualitat.
- Reflexions identitàries (vegeu l'activitat "la ceba col·lectiva" a la competència específica 1).

Un **exemple d'activitat** pot ser la verificació de la veracitat i la comprensió de les intencions d'articles o altres fonts primàries. Així, a partir d'una notícia o d'algun post a xarxes socials proposat pel professorat o per l'alumnat, es pot aplicar el **mètode PANTERA** de verificació, i preguntar-se:

P de Procedència: D'on ha sortit aquest article? L'ha escrit una persona experta en el tema? Les fonts són oficials?

A d'Autoria: Qui l'ha escrit? L'has trobat en una pàgina poc fiable?

N de Novetat: És nou això que diuen o ja s'ha dit altres vegades? Ho poden haver manipulat?

T de To: Està escrit en to de broma? Hi has trobat faltes d'ortografia?

E d'Evidència: Es pot demostrar científicament el que s'hi diu? Hi ha estudis que ho confirmen?

R de Rèpliques: A la notícia hi ha comentaris d'altres persones que diuen que allò no és cert?

A d'Amplia: Si encara tens dubtes, cal que busquis més informació.

Font: Metodologia Learn To Check, citada a la revista *Namaka*, núm. 36, pàg. 20. Abril-maig 2023

Aquests criteris es poden valorar, en primer lloc, individualment, i en segon lloc, es poden discutir en grup per contrastar percepcions.

Per tal d'avaluar el criteri, el o la docent pot valorar les interaccions en activitats de debat o de diàleg a l'aula, exercicis d'anàlisi de fonts, fent servir la següent rúbrica d'observació si en les intervencions els alumnes han sabut defensar les pròpies idees i posicions, si accepten les dels altres amb criteri o de manera acrítica, si són capaços d'expressar-se i de mantenir un criteri independent, si s'adhereixen sempre a les idees i opinions dels altres, si són capaços d'obrir temes nous i aportar punts de vista diferents, quin tipus d'intervenció fan o quin paper tenen davant conflictes que s'han produït...

Aquestes rúbriques poden servir per a la mateixa autoavaluació de l'alumnat. Com una activitat concreta per a l'avaluació, es pot proposar l'estudi d'un cas a partir de l'anàlisi de documents (en qualsevol format o suport) en què l'alumne pugui contrastar el grau d'autonomia i de responsabilitat d'un protagonista real o fictici i pugui valorar les diferents alternatives de conducta que se li obren.

11. Per exemple, utilitzant l'estratègia del Diamond Nine.

A tall d'exemple, es poden utilitzar els ítems d'avaluació següents:¹²

	Gairebé mai	Alguna vegada	Sovint	Molt sovint	Observacions
Formula preguntes obertes pertinents al cas.					
Té opinió pròpia.					
Argumenta amb coherència la pròpia opinió.					
Escolta empàticament els arguments de les altres persones.					
Considera les conseqüències de les accions (pròpies i dels altres).					
Fa autocrítica, reconeixent les incoherències dels propis arguments o actuacions.					
...					

Competència específica 4

Educació primària	Educació secundària obligatòria
CC4. Identificar les relacions sistèmiques entre les accions humanes i l'entorn i iniciar en l'adopció d'hàbits de vida sostenibles, per contribuir a la conservació de la biodiversitat des d'una perspectiva tant local com global.	CC4. Interpretar les relacions sistèmiques d'interdependència, eco-dependència i interconnexió entre actuacions locals i globals i adoptar, conscientment i motivadament, un estil de vida sostenible i ecosocialment responsable.

Sobre la competència

En aquesta competència es fa referència al procés de presa de consciència i a la motivació per actuar per part de l'alumnat pel que fa a la conservació i cura de la natura i de les persones, mitjançant l'adopció i la promoció d'estils de vida dignes per a les persones i respectuosos amb l'entorn, i mitjançant l'abordatge de diferents problemàtiques globals complexes, amb l'objectiu de desenvolupar habilitats per aportar propostes de solució a aquests reptes de la humanitat.

La comprensió dels diversos mecanismes d'interacció social des de les primeres etapes d'educació bàsica contribueix al fet que l'alumnat pugui dibuixar el seu propi mapa de relacions i comprendre la interdependència que tot ésser humà té en relació amb les altres persones i el medi ambient.

L'alumnat podrà anar prenent consciència dels diferents elements que tenen a veure amb el desenvolupament del seu propi projecte vital, conèixer i reflexionar sobre els espais d'organització social, la diversitat de maneres de satisfer les necessitats bàsiques i el dret de totes les persones i grups socials a un entorn saludable i una vida digna, així com l'obligació dels estats i governs de garantir les condicions perquè això sigui possible.

És important fomentar la reflexió sobre dos conceptes d'especial rellevància donades les diferents crisis (de cures, ambiental, social, energètica, econòmica) que han acompanyat aquest segle: el reconeixement de la vulnerabilitat de l'espècie humana i la incertesa davant les respostes dels problemes complexos.

No es tracta d'abordar tots dos elements de manera negativa, sinó al contrari, provocar en la formació de l'alumnat un revulsiu que promogui altres maneres de comprendre la construcció i preservació col·lectiva d'estils de vida més harmònics, i fomentar el seu empoderament per participar de manera activa en aquestes iniciatives.

La gran majoria dels problemes socioambientals, a més de danyar els ecosistemes, estan relacionats amb problemes que afecten la salut humana i el manteniment material de nombroses poblacions humanes.

12. Adaptat de Cela, J.; De Puig, I.; Sarramona, J. (2015). "Competències bàsiques de l'àmbit d'educació en valors. Educació en valors socials i cívics. Identificació i desplegament a l'educació primària". Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya. Pàg. 12.

Des d'aquest enfocament ecosocial, reconèixer aquesta vulnerabilitat pot generar la motivació per aprendre a construir comunitats d'iguals en drets i dignitat, a identificar i denunciar les desigualtats econòmiques i socials, a valorar, garantir i defensar la riquesa i la diversitat de sabers a favor de la natura, des d'una perspectiva intercultural, i a provocar la necessitat d'establir relacions més harmòniques entre les persones i el planeta per sostenir la vida, així com defensar la justícia social, local i globalment.

No és un repte purament tècnic, sinó una profunda reflexió sobre els marcs culturals i els tipus de relacions que s'estableixen, entre persones, comunitats i la natura. Per a això cal que l'alumnat prengui consciència de la complexitat de les respostes: resoldre una necessitat o una problemàtica en un territori pot tenir conseqüències negatives per a altres persones o altres territoris, i per aquesta raó és necessari ampliar la mirada a totes les interrelacions que s'activen a través del consum, la producció, el lleure, i totes les activitats del dia a dia.

Així doncs, aquesta competència requereix un tractament globalitzat de les problemàtiques plantejades, a través de la identificació de les característiques i components d'aquests tipus de reptes en l'àmbit mundial, i interrelacionant diversos camps de coneixement, creació, expressió i dimensions de la persona.

Per al desplegament d'aquesta competència al llarg de l'educació bàsica, alguns elements que es consideren imprescindibles abordar des d'aquesta mirada globalitzada són els següents:

- Identificació del funcionament orgànic de la biosfera que tendeix a l'equilibri i la valoració de les solucions que el sistema natural té per adaptar-se i transformar l'entorn, prenent consciència dels bucles de retroalimentació i les relacions entre altres éssers vius: la simbiosi, el mutualisme, el comensalisme i la cooperació.
- Reconeixement dels límits del planeta quant a recursos i mecanismes de recuperació, i identificació dels elements que han portat a l'actual crisi civilitzadora. Identificació dels marcs culturals del sistema socioeconòmic que aprofundeixen les desigualtats i que no afavoreixen l'equilibri dels cicles del planeta: consum i producció en excés, aspiració a un creixement il·limitat, explotació de recursos no renovables, contaminació.
- Consciència de la vulnerabilitat i ecodependència de l'ésser humà, entenent que forma part de la vida del planeta. Valorant la biodiversitat i la salut dels ecosistemes com a elements imprescindibles per a la sostenibilitat de la vida. Canviant les narratives basades en l'antropocentrisme per dirigir-les més a l'ecocentrisme, orientant les explicacions de la història de la humanitat en un context interrelacionat amb l'entorn i les condicions naturals.
- Reflexió sobre diferents temàtiques emergents que són objecte de debat i anàlisi, contrastant informació per formar-se'n una opinió fiable i objectiva amb bases científiques vàlides. Algunes d'aquestes temàtiques a atendre de manera globalitzada serien la desertificació i la degradació de la Terra, l'escassetat global d'aigua, l'encariment de l'energia, l'accés desigual als aliments, l'augment del nivell de la mar, l'increment dels fenòmens climàtics extrems, l'empitjorament de les situacions de desigualtat a conseqüència de l'emergència climàtica, el deteriorament de la salut planetària i la pèrdua de biodiversitat, la necessitat d'un control democràtic dels avanços i ús de la tecnologia, les conseqüències en el benestar emocional i en la salut mental de l'empitjorament de les condicions ambientals, així com l'efecte en els col·lectius més sensibilitzats (ecoansietat).
- Comprensió del rol transformador dels moviments socials a favor d'unes societats més resilents i empoderadores tant de les persones com en l'àmbit comunitari. Davant la incertesa dels canvis, fomentar l'empatia, el suport mutu i la compassió, i desenvolupar accions que afavoreixin el sentit de comunitat: tenint en compte elements emocionals, racionals i físics, i donant importància a la salut i les cures de les persones i de la natura com a responsabilitat col·lectiva. També és important el reconeixement dels esforços que diversos col·lectius han realitzat per protegir i conservar un medi ambient sa en diferents llocs del planeta.
- Compromís i implicació a favor de formes d'actuació social que es fonamentin en els valors de democràcia i justícia, rebutjant qualsevol forma d'acumulació, espoli, explotació laboral o desigualtat implícita o explícita pel que té a veure amb l'accés a béns naturals o la imposició de models d'organització social jeràrquics o de privilegis. Foment de mecanismes de salvaguarda, solidaritat i restitució envers poblacions vulnerabilitzades. Promoció de procediments de presa de decisions democràtiques que tinguin en compte els qui no poden participar o opinar, i valorant de manera respectuosa les diferents cosmologies i cosmogonies i la seva vinculació amb els béns naturals i el medi.

Orientacions metodològiques

La metodologia més adequada per desenvolupar amb l'alumnat una consciència crítica de la interdependència i l'ecodependència es basa en alguns principis que focalitzen la tasca docent en el desplegament d'habilitats de l'alumnat que parteixen de la reflexió personal, l'actitud i projecció vital i les interrelacions amb altres persones, l'entorn i el planeta. No hi ha projecte personal que no sigui col·lectiu.

Infants i joves en aquesta etapa educativa han de viure, experimentar, identificar i valorar les relacions harmòniques, la interdependència positiva i la conservació d'un entorn sa amb unes condicions globals de sostenibilitat. Així, el treball vivencial i experiencial vinculat al context local permet identificar situacions de desigualtats i injustícies del nostre entorn per després poder fer el vincle amb la seva dimensió estructural i global.

D'altra banda, conèixer, connectar i participar en iniciatives i moviments socials que reivindiquin la defensa de drets i l'equitat i les relacions positives en la societat, permet a l'alumnat ser testimoni i posar en pràctica la idea d'una ciutadania activa i responsable davant els reptes globals.

Un principi metodològic sobre el qual es pot treballar aquesta competència té a veure amb la pedagogia de les cures, un element que pot incorporar-se de manera transversal en cadascun dels espais d'aprenentatge dels centres educatius i que connecta amb la necessitat de reconèixer la vulnerabilitat i la interdependència intrínseca de tot ésser viu.

Fer explícit davant l'alumnat l'efecte que les nostres accions tenen sobre altres persones i l'entorn, les contribucions positives o negatives de les nostres accions i les condicions materials que faciliten o obstaculitzen cuidar i ser cuidat. Per a diferents cicles es poden incorporar dinàmiques que poden anar des de cercles de paraula fins a assemblees, observació entre iguals o valoracions des de la perspectiva emocional de diferents experiències d'aula.

La presència de la diversitat a l'aula obliga que, des de la perspectiva de les cures, l'alumnat també sigui conscient dels ritmes i canals diversos que fan falta perquè cadascun avanci en els seus objectius d'aprenentatge. Fomentar accions de suport mutu, diversificar els agrupaments per a diferents tasques i explorar maneres d'aprendre mitjançant llenguatges i procediments diversos, facilita la consciència i comprensió de l'alumnat que la inclusió és un dret de totes les societats democràtiques i que a l'escola es pot exercir amb la col·laboració de tota la comunitat educativa.

Un altre element d'especial rellevància per motivar l'alumnat en l'aprofundiment d'aprenentatges vinculats a les problemàtiques ecosocials té a veure amb l'enfocament socioafectiu. Donar a conèixer les desigualtats i els reptes de la humanitat no és suficient si busquem que la concreció de la competència ciutadana es reflecteixi en l'acció transformadora de l'alumnat.

L'enfocament socioafectiu consisteix a integrar les emocions en les propostes i que cadascun s'impliqui en l'àmbit personal, des de la seva vinculació emocional. Les dinàmiques basades en l'enfocament socioafectiu no deixen indiferents a qui les realitza, per això s'han de preparar i adequar les diferents propostes al grup amb el qual es duen a terme: preparar un clima de confiança, experimentar una situació (jocs, esdeveniment, testimonis, escenificació), analitzar i discutir, consensuar i intentar generalitzar impressions, posar en comú, buscar més informació i proposar accions.

En aquesta mateixa línia, les activitats que promouen la interdependència positiva i la construcció col·lectiva de coneixements també permeten que l'alumnat sigui protagonista del seu propi aprenentatge i comparteixi sabers, mirades diverses, motivacions i aspiracions vitals amb els seus iguals, per posar-les en valor, sospesant les pròpies opinions i les dels altres, des del respecte i en favor del bé comú. Les propostes vinculades a l'aprenentatge cooperatiu, la tutoria entre iguals, grups de recerca i estratègies d'indagació, entre altres, poden ser un mecanisme excel·lent per enfortir aquesta competència.

El pensament crític és una altra de les bases per al desenvolupament de la competència. Connectar les pròpies idees amb altres de més potents o més argumentades, explorar de manera sistemàtica la validació o els errors de les creences personals o col·lectives (mites, notícies falses, estereotips, etc.), contrastar amb la realitat els supòsits d'algunes de les disciplines que poden afectar el benestar de les persones i l'ambient (creixement econòmic, mesures socials, serveis públics, polítiques i normes).

L'observació, la modelització i l'argumentació integrades en les reflexions de l'alumnat, adaptades segons el nivell, permet que infants i joves millorin les seves capacitats d'explicació i de predicció de fenòmens. També pot reforçar la imaginació i l'exercici de projecció col·lectiva per construir de manera consensuada escenaris més justos i sostenibles. Aquestes accions es poden exercir des dels cicles més primerencs amb acords d'aula i la definició d'objectius i normes per a la millora del benestar, la cura i la conservació dels espais i el consum de materials, la minimització d'impactes negatius en l'entorn, etc.

La participació i l'aprenentatge actiu en les iniciatives educatives que es plantegin a l'alumnat són molt rellevants també per a aquesta competència. Infants i joves han de percebre la necessitat del seu protagonisme per a l'acció ciutadana, evitant que es converteixin en mers espectadors de les problemàtiques socials i ambientals. Les opcions metodològiques són molt variades, des de projectes d'ApS, Recerca i Creació, brigades de participació i voluntariat, grups d'interès de l'alumnat, participació en comissions, comitès, clubs, delegats, etc.

Per a aquestes iniciatives transformadores el o la docent haurà d'acompanyar l'aprenentatge, ja que no sols es tracta d'una implicació experiencial de l'alumnat, sinó que l'acció ha d'estar vinculada a processos de pensament actiu: aprendre a modular atenció, intervenció, autoregulació i, encara que sembli, contradictori també control inhibitori. És fonamental el desenvolupament d'habilitats cognitives que vinculin la participació a la consciència de la diversitat, de les limitacions físiques, materials o estructurals per vehicular l'acció, i a la coherència entre l'acció i la petjada ecològica de les activitats educatives. En definitiva, dotar els i les alumnes d'eines que els permetin construir les seves pròpies hipòtesis de participació i transformació.

A partir d'aquesta predisposició a l'acció, és important que l'alumnat sigui conscient també de la seva capacitat d'influència i acció de sensibilització o denúncia de les problemàtiques que hagi conegut i analitzat. Posar en valor els seus aprenentatges a través d'accions de comunicació i divulgació en el seu entorn permetrà ampliar l'aplicació d'aquesta competència, i pot ser un mecanisme de confirmació de les diverses interpretacions i aplicacions dels sabers.

En aquesta fase de concreció de la competència és especialment interessant fomentar habilitats comunicatives creatives, artístiques i d'expressió variades, ajustant els missatges als públics als quals l'alumnat vulgui dirigir les seves presentacions. Fomentar la reformulació i l'argumentació de missatges gràfics i de llenguatge, superar les representacions tradicionals dels béns naturals com a recursos per a l'ésser humà, influir en la consciència d'altres persones a través de la difusió d'informació contrastada, visualment comprensible (infografies, mapes de relacions, proporcionalitat, cicles de retroalimentació), connectant amb les dimensions emocionals del públic i l'entorn (artivisme, expressió plàstica i escènica, audiovisual, etc.).

Els sabers i la metodologia que permeten desenvolupar la competència específica sobre la consciència i la comprensió de la interdependència i l'ecodependència es poden incorporar en **diferents escenaris** durant l'etapa d'educació bàsica. El desplegament curricular dels sabers de les àrees i matèries és el primer escenari en el qual és oportú incorporar aquests aprenentatges, ja que aquests aporten molts elements que faciliten la coherència i la configuració del perfil de sortida de l'alumnat pel que fa a la participació ciutadana activa i transformadora. Un altre escenari rellevant de pràctica i exercici d'aquesta competència té a veure amb els espais d'interacció col·lectiva de l'alumnat, el professorat i la comunitat educativa, en moments de convivència i reciprocitat per a les múltiples accions que es desenvolupen en l'àmbit extracurricular del centre. Finalment, el tercer escenari que convé aprofitar per desplegar sabers i propostes educatives vinculades a aquesta competència és la que es refereix a les inquietuds i preocupacions emergents d'infants i joves en relació amb fets i fenòmens d'actualitat, de l'entorn pròxim o d'esdeveniments globals.

Pel que fa al **desplegament curricular**, hi ha moltes possibilitats que aquesta competència transversal, amb els seus diferents enfocaments i plantejaments, es pugui tractar en la programació de gairebé totes les àrees i matèries de l'educació bàsica. No obstant això, on més rellevància té és en les reflexions derivades dels sabers de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural i en la d'Educació en Valors Cívics i Ètics de primària. Pel que fa a secundària, les matèries de Biologia i Geologia, Física i Química, Ciències Socials: Geografia i Història, i Educació en Valors Cívics i Ètics és on més fàcilment es troben connexions de sabers que contribueixen a assolir aquesta competència.

Un bon mecanisme per interrelacionar sabers de diferents àmbits pot ser l'organització de projectes de caràcter transversal, aprofitant les hores de gestió autònoma de què disposa el centre. Així, altres àrees i matèries del currículum també podran vincular-se en el desplegament de propostes globalitzadores: les Matemàtiques i la

Llengua Estrangera per a la identificació i interpretació d'informació diversa; i l'Educació Artística, Visual, Plàstica i Audiovisual per a la interpretació i l'expressió (gràfica, musical, visual, performativa o escènica) de sabers i aprenentatges dirigits a l'acció.

Alguns exemples d'aquests projectes globalitzadors poden ser els vinculats a la ciència ciutadana o la incorporació a l'aula de controvèrsies sociocientífiques.

Un altre espai per vincular el desplegament d'aquesta competència són les matèries optatives del quart curs de secundària: Cultura Científica, Digitalització, Economia Bàsica, Emprenedoria, Filosofia, Formació i Orientació Personal i Professional, i Tecnologia.

Quant al **segon escenari**, el centre educatiu projecta en l'alumnat un currículum implícit en la manera en què està organitzat, en què gestiona els recursos, en què interactua amb cada membre de la comunitat educativa i l'entorn. Per a aquesta competència, tots aquests espais d'interrelació són possibilitats perquè l'alumnat practiqui una manera acompanyada de construir relacions harmòniques, socialment responsables i ambientalment sostenibles.

La participació d'infants i joves en els espais de debat i presa de decisions pot afavorir que l'alumnat sigui conscient que és possible modificar les maneres d'actuar i de consumir, tant individualment com col·lectivament, per tal de cuidar i preservar el bé comú i l'entorn.

Es pot concretar en accions adaptades d'observació i participació activa per promoure una visió crítica sobre el consum de materials del centre, els criteris de selecció de les empreses i entitats que proveeixen o presten serveis (energia, telefonia, banca, etc.), la gestió dels residus o el malbaratament alimentari, la utilització eficient de dispositius tecnològics o el mesurament de la petjada ecològica del centre.

És important destacar, tal com ho suggereixen els principis de les economies plurals (l'economia feminista, l'economia ecològica o l'economia circular), que les cures són un element d'especial importància i convé fer un esforç per fer-les visibles: fer participar l'alumnat d'accions de reconeixement i posada en valor de tots els treballs reproductius i productius en el centre escolar, fer visible a l'aula el treball de les persones que fan materialment possible el dia a dia, reconèixer la neteja, el manteniment, l'atenció del professorat, de l'equip directiu, del personal administratiu, de les monitores, cuineres, i altres persones que garanteixen les cures i el funcionament del centre.

També convé fomentar en l'àmbit de centre la cura internivells i entre iguals, amb projectes d'apadrinament, de suport mutu, d'espais d'afinitat per a l'aprenentatge i per compartir experiències, per a la cura, reparació i preservació d'equips, materials i espais. Amb la mateixa perspectiva de cures, és important involucrar l'alumnat i les famílies en l'apropiació i la millora d'espais comuns de convivència, patis, passadissos, sortides, etc.

Ampliant aquesta mirada a tota la comunitat educativa, però amb accions que puguin valorar-se en la pràctica d'aquesta competència, es pot impulsar que l'alumnat conegui, participi i impulsi en el centre l'organització de grups de consum com a alternativa al consum individualitzat, els mercats d'intercanvi o xarxes per donar, bancs de temps i biblioteques de sabers, tallers de reparació (bicicletes, electrònica, costura, eines), etc.

I pel que fa a la predisposició de l'organització del centre a participar i incidir en iniciatives de l'entorn, un exemple d'activitat per posar en pràctica aquesta competència es relaciona amb els projectes de custòdia del territori, brigades de sanejament de rius i boscos, mapatges de pobles i barris d'alternatives econòmiques més respectuoses amb les persones i el medi ambient, etc.

En el **tercer escenari**, l'actualitat informativa i les inquietuds socials es fan presents a l'aula i als centres de manera cada vegada més evident i constant. Moltes de les notícies sobre esdeveniments climàtics extrems i situacions socioeconòmiques que afecten poblacions llunyanes o properes formen part del quotidià en les converses de l'alumnat, les famílies i la comunitat educativa.

Abordar aquests temes emergents, reservant temps i espai per debatre'ls al centre, pot ser una oportunitat per dotar de significat molts dels aprenentatges que de manera transversal estan desplegats en el currículum a través d'aquesta competència.

Sequeres, inundacions, incendis, crisis financeres, mobilitzacions socials i demandes o reivindicacions a favor de drets, migracions per motius econòmics o ambientals són alguns titulars mediàtics que si l'alumnat presta interès poden portar-se a l'aula per ser analitzats, desgranant la complexitat de cada tema i oferint mirades que complementin una perspectiva crítica a favor de la comprensió d'infants i joves.

De la mateixa manera, fenòmens o decisions amb afectacions directes en l'alumnat o les seves famílies, com desnonaments, atur, dificultats d'accés a l'habitatge, aplicació injusta de la política fiscal, reducció de pressupostos de l'Administració pública adreçats a serveis socials, frauds o corrupció, decisions o projectes en la població o el barri que afecten l'equilibri ambiental, etc., poden també incorporar-se com a elements significatius per motivar aprenentatges d'aquesta competència.

Una altra font de motivació per enfocar l'aplicació de la competència i abordar el seu desplegament en diferents dimensions té a veure amb la naturalitat d'incorporar la diversitat de situacions vitals de l'alumnat: l'arribada d'un germà o germana, els possibles cicles de llarga durada de malalties de l'alumnat o d'algun familiar, la pèrdua de éssers estimats, etc. En aquest particular focus d'atenció, s'hauran de cuidar els moments oportuns per abordar les situacions i sempre amb respecte a la voluntat de les famílies per compartir o no la narrativa del cicle vital experimentat.

Es destaquen a continuació **algunes pautes o recomanacions** que poden ajudar a dinamitzar l'acció docent orientada a l'assoliment de la competència:

- Incorporar la consciència de la interdependència i l'ecodependència a l'aula, reservant moments en el dia a dia per reconèixer i agrair a qui realitza les cures, fent visible els treballs vinculats amb el benestar i valorant la necessitat de les cures i d'un entorn saludable.
- Fomentar la figura de "guardians" del benestar i les cures en les diferents activitats d'aprenentatge i del centre; que l'alumnat experimenti responsabilitats sobre cura de les persones i de l'entorn.
- Motivar la comprensió dels sabers i del patrimoni cultural accessible com a mecanisme d'empoderament i d'implicació en els processos de transició socioeconòmica, plantejar la necessitat de passar del concepte d'*homo economicus* al d'*homo socialis* i *homo cooperans*. Provocar la imaginació de l'alumnat per altres maneres de relacionar-se i sostenir la vida.
- Entrenar la comprensió de fenòmens socials des de la complexitat, explicar fets o fites històriques o actuals fent referència al context natural i social en què s'hagin desenvolupat. Entendre quines explicacions del context poden influir sobre un esdeveniment, per exemple: la sequera a Síria va provocar la migració a les ciutats i una demanda de millores socials al govern, la qual cosa va tenir conseqüències en el conflicte bèl·lic d'aquest país.
- Treballar les emocions, exercitar l'empatia, fer exercicis en els quals l'alumnat s'hagi de posar en el lloc d'altres persones, d'altres éssers vius, expressar-se des de diferents mirades, utilitzant diferents llenguatges no habituals, comunicant amb codis variats, diferenciant sentiments i pensaments.
- Oferir espais per abordar inquietuds sobre els conflictes socioambientals a l'aula.
- Evitar presentar un futur catastrofista, sense sortida. Associar el desplegament de la competència a la capacitat col·lectiva de creació d'alternatives.
- Fomentar la responsabilitat i l'acció personal, però sense que sigui l'única opció, per evitar una pressió que pot generar ansietat. Fixar-se, en l'anàlisi, en la responsabilitat dels sectors econòmics amb més pes i responsabilitat quant a proporció en la contaminació, la generació de residus o el malbaratament.
- Explicar els problemes ambientals amb dades reals, reconeixent les responsabilitats de cada actor en la seva justa mesura, i proposant alternatives individuals, però també estructurals.
- Promoure una reflexió crítica envers les generacions anteriors, sense deixar d'assumir responsabilitats de cara a la sostenibilitat de la vida en el futur. Analitzar les fallades i els abusos en els marcs de comprensió de les

dinàmiques socials errònies del passat per proposar canvis. Motivar l'alumnat a ser referent de "bon ancestre" per a les generacions futures.

- Apostar per accions coherents, parar esment al currículum ocult: evitar fer activitats que generin molts residus, o accions de suposat "reciclatge" que impliquin comprar materials nous o que no tinguin en compte les interaccions negatives que puguin provocar en l'entorn o en les persones que hi participen.
- Incorporar al centre accions que facilitin l'apropiació d'hàbits sostenibles: ronda de cures, teixir comunitat d'aprenentatges, promoure la banca ètica, el consum responsable i conscient, les 5R, la mobilitat sostenible, contractar i promoure energia renovable, la moda respectuosa amb el medi, l'alimentació sana i de proximitat, fomentar la participació, la cooperació, l'autoconeixement i l'autocura.
- Fomentar una cultura de la indagació, creant espais perquè l'alumnat formuli preguntes basades en les seves pròpies inquietuds, en situacions o fenòmens que observin a l'aula, en el centre, en la societat.
- Reconèixer la diversitat de sabers, enfortir la capacitat de superar relats únics, empoderar l'alumnat per obrir-se a altres imaginaris, entendre la pluralitat i la complexitat per relacionar-se més enllà dels seus referents. Motivar infants i joves a connectar amb l'herència cultural global com a possibilitat d'enriquir la seva pròpia mirada al món i la seva projecció vital.

Exemples d'activitats i situacions d'aprenentatge

A continuació, es proposen alguns contextos a partir dels quals es poden dissenyar situacions d'aprenentatge:

- Impulsar processos de ciència ciutadana¹³ amb visió de justícia climàtica i social per contribuir a comprendre les causes i conseqüències de l'emergència climàtica, des de la corresponsabilitat, el compromís i l'acció local davant la crisi global amb perspectiva ecologista, feminista, intercultural, de justícia social i ambiental, i de defensa dels drets humans.
- Posar en marxa iniciatives de cura i preservació del territori des dels espais educatius, així com projectes d'ApS, servei comunitari i reptes socials en què l'alumnat detecti necessitats locals per a la transició ecosocial i mobilitzi accions col·lectives de manera consensuada.
- Estimular l'anàlisi crítica de diferents afirmacions provinents del nostre biaix cultural antropocèntric, colonialista i imperialista i poc sovint qüestionades, com ara: Hi ha animals que no serveixen per a res? Es mereixen ser pobres les persones pobres? Per què un banquer cobra més que una treballadora de la llar? Com seria la història si l'escrivís una dona negra?
- Trobar i/o recuperar maneres diferents de satisfer les necessitats humanes, basades en la construcció d'autonomia i en el respecte cap a totes les formes de vida. Els mercats d'intercanvi, les botigues gratis, els grups i les cooperatives escolars de consum agroecològics, les activitats *makers* i els tallers DIY (*do it yourself*) són alguns exemples de desmercantilització de les necessitats bàsiques de la comunitat escolar.
- Apostar per la vinculació amb entitats, associacions i col·lectius de base diversos, compromesos amb la garantia de drets i la defensa del territori.
- Dissenyar activitats que qüestionin el concepte de progrés i la fascinació col·lectiva per la tecnociència com a visió generalitzada del món i mitjà privilegiat per al canvi social. Investigar i conèixer les resistències pageses i les cosmovisions alternatives que històricament han localitzat la veritable seu del benestar col·lectiu en una naturalesa als límits de la qual s'havien de respectar.
- Dinamitzar activitats artístiques que impulsin un pensament utòpic basat a donar un nou significat al concepte d'austeritat energètica i material que exigeix qualsevol societat sostenible. Estimular l'alumnat de manera que siguin capaços d'imaginar futurs desitjables de dignitat i justícia, com a pas imprescindible per construir-los.

13. Recerca científica en què participen activament persones que no tenen una relació professional amb la ciència, generalment sota la supervisió de personal científic professional o d'institucions.

- Animar a la reflexió i comprensió dels processos que regularment s'entenen com a “productius” i vincular-los a activitats de cures i reproducció de la vida, les quals són essencials per als primers. Destacar la distribució desigual de les tasques de cures.
- Extrapolar desigualtats observades en l'entorn més pròxim a una perspectiva global de les desigualtats entre regions i països, promoure la reflexió sobre les causes històriques i latents d'aquest desequilibri.

Un **exemple d'activitat** per fomentar el pensament crític i la capacitat d'anticipació en el marc de la competència ciutadana és el projecte **Autòpsia de l'objecte del desig**.¹⁴

Partint d'una notícia segons la qual Xiaomi, l'últim fabricant de mòbils del món, anuncia que tancarà la seva fàbrica pel fet que s'han esgotat les darreres reserves de tàntal mundials, l'alumnat ha de fer una “autòpsia” i valorar les causes que han portat a aquesta situació i en quin grau han estat determinants.

Aquest projecte planteja un “escenari apocalíptic” per a l'any 2050: la mort del mòbil. Aquesta notícia futurible planteja un desafiament per a l'alumnat, especialment dels darrers cursos de l'educació secundària, que haurà d'aplicar els sabers de diferents àrees i matèries per resoldre'l.

Mitjançant l'ús d'una escala de certesa (competència científica), l'alumnat explora la veracitat d'aquesta afirmació basant-se en els seus coneixements presents. Després, en sessions de treball en “grups d'experts”, realitzen una investigació exhaustiva sobre la mort del mòbil des de diverses perspectives, incloent-hi l'àmbit ambiental, químic, tecnològic i econòmic, així com l'anàlisi dels conflictes armats mundials i altres enfocaments que tenen a veure amb la sostenibilitat de la indústria i els seus efectes en diferents regions del planeta.

Aquesta proposta educativa pot fomentar el debat i la col·laboració entre l'alumnat durant el procés d'aprenentatge, perquè exploren les causes i imaginin possibles solucions davant aquest escenari desolador, integrant diferents punts de vista (es poden facilitar testimonis de persones i comunitats allunyades que pateixen les conseqüències del consum exagerat de la tecnologia mòbil).

Mitjançant aquest enfocament multidisciplinari, es busca evitar que la notícia fictícia esdevingui realitat, oferint als joves l'oportunitat de reflexionar sobre el futur de la tecnologia i el seu impacte en el món, i de pensar alternatives.

Els proporciona una oportunitat única per desenvolupar habilitats analítiques, crítiques i de resolució de problemes, mentre exploren el futur incert dels dispositius mòbils en un context mundial.

Es pot trobar més informació a la [Guia d'orientacions pedagògiques](#) per integrar l'educació per al desenvolupament en el currículum amb enfocament competencial.

14. Aquest projecte ha estat un treball realitzat pel grup @EduglobalSTEM durant el curs 2018-2019. Autoria: Ana Mateo, Oriol Guinart i Felip Lorenzo.

4. Orientacions per a l'avaluació

Avaluació per aprendre

L'avaluació de la competència ciutadana ha de ser, en primer lloc, formativa (Sanmartí, 2010), de forma que constitueixi una estratègia més perquè l'alumnat interioritzi els aprenentatges i alhora sigui més conscient del procés que ha seguit per assolir aquests aprenentatges.

L'avaluació formadora convida a una responsabilització més gran de l'alumnat en el procés avaluatiu. Que conegui prèviament o, fins i tot, que participi en la definició inicial dels objectius d'aprenentatge, que en compregui els criteris d'avaluació i que apliqui instruments d'autoavaluació i d'avaluació entre iguals.

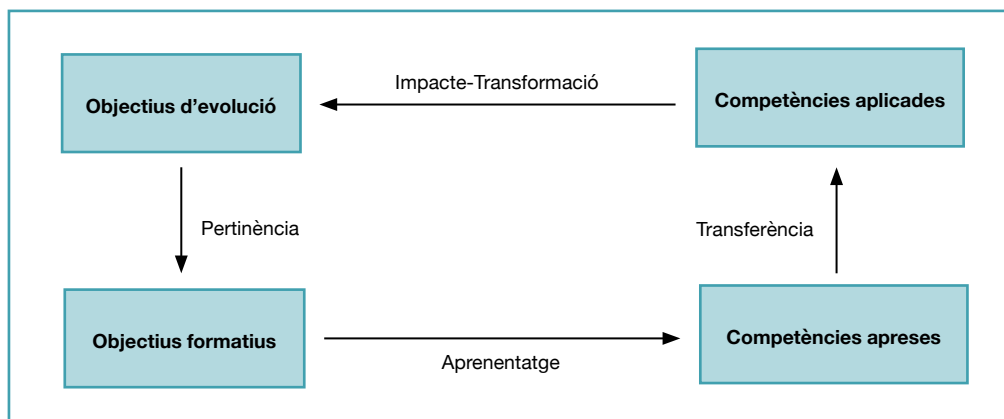
Aquesta concepció de l'avaluació que considera l'aprenentatge com un procés també requereix que l'alumnat tingui opció per reformular allò que encara no ha après o aplicat prou bé, donant l'oportunitat d'esmenar i millorar les accions i produccions.

Avaluar per transformar

L'avaluació de la competència ciutadana, en segon lloc, ha de tenir com a objectiu la valoració de l'abast de la transformació de l'entorn (centre, famílies, comunitat...). Tal com ho plantegen la investigació-acció, l'aprenentatge servei i la competència emprenedora, la competència ciutadana sol convidar a investigar una problemàtica social, a plantejar-se uns objectius educatius i de canvi, a actuar sobre aquesta realitat, amb un mínim d'intervenció fora del centre, i a documentar, avaluar i comunicar l'abast d'aquesta intervenció, tant pel que fa a l'aprenentatge com a l'impacte en l'entorn.

D'acord amb aquest cicle, l'avaluació ha de tenir en compte quatre estadis: pertinència, aprenentatge, transferència, i impacte i transformació.

Perspectiva sistèmica de la formació i l'avaluació transformadora¹⁵

- El grau de **pertinència** del canvi buscat en les competències de l'alumnat i en la societat es refereix a fins a quin punt l'impacte en l'entorn modifica necessitats prioritàries d'aquest entorn i fins a quin punt respon a necessitats formatives de l'alumnat. Assumptes pertinents podrien ser les desigualtats i discriminacions més greus existents a la nostra societat i al planeta, els grans reptes en el desenvolupament humà i la qualitat de vida, etc.
- El grau d'**aprenentatge** de l'alumnat es refereix a fins a quin punt s'han assolit els objectius formatius planificats i mitjançant quin procés d'aprenentatge. Aquests objectius poden vincular-se amb sabers clau relatius al respecte o la vulneració dels drets humans; la interdependència i l'ecodependència humanes; les desigualtats; la capacitat de detecció de prejudicis i discriminacions associades al sexe, el gènere, l'origen cultural, la diversitat funcional, la classe social, la violència, l'emergència ambiental, etc. També poden ser sabers relatius a habilitats relacionades amb el pensament crític, l'empatia, la cura, la cooperació...

15. Font: Gérard, F. M. (2003). "L'évaluation de l'efficacité d'une formation". Gestion 2000, vol. 20, núm. 3, pàg. 13-33.

- El grau de **transferència** es refereix a allò que fa l'alumnat amb aquests aprenentatges al llarg de la seva vida, és a dir, fins a quin punt és capaç d'aplicar les competències apreses en un context diferent del de l'aula com, per exemple, amb la família, la comunitat i l'entorn.
- El grau d'**impacte i transformació** que aquesta transferència suposa en l'entorn es refereix a fins a quin punt l'actuació de l'alumnat en un context diferent al de l'aula ha suposat un impacte en aquest context i de quina manera l'ha fet canviar. Alguns exemples de transformació pertinents en matèria de competència ciutadana poden ser la reducció d'arguments xenòfobs en l'entorn, l'augment de mostres positives respecte de la diversitat, la reducció del consum energètic o de residus al centre escolar o dins la família o comunitat, etc.

Taula resum de l'avaluació de la competència ciutadana¹⁶

	Pertinència	Aprenentatge	Transferència	Impacte i transformació
Funció de l'avaluació	Identificar el resultat que el centre vol aconseguir en l'entorn. Definir les competències (individuals i col·lectives) que l'alumnat ha de desenvolupar o assolir.	Adquisició i consolidació dels coneixements, les habilitats i els procediments.	Capacitat de l'alumnat d'aplicar coneixements fora de l'aula (pati, família, entorn, planeta).	Impacte de l'actuació de l'alumnat en l'entorn (reducció de les expressions de violència o discriminació en l'entorn proper, canvi en els hàbits de consum als centres o les famílies, etc.).
Mirada	Coavaluació Heteroavaluació	Autoavaluació Coavaluació	Autoavaluació Coavaluació Heteroavaluació	Coavaluació Heteroavaluació
Exemples de criteris d'avaluació	1.3. (3r i 4t ESO). Proposar accions que promoguin relacions de convivència amb totes les persones i grups socials, tant de l'entorn proper com de l'àmbit global. 2.3. (3r i 4t ESO). Exposar amb criteri propi algunes problemàtiques que afectin els drets de determinats col·lectius. 3.2. (1r i 2n ESO). Identificar les limitacions socials i culturals que han impedit que algunes persones hagin pogut desenvolupar les seves aspiracions al llarg de diferents generacions.	2.1. (1r i 2n EP). Participar en la presa de decisions col·lectives tenint en compte les aportacions d'altres membres del grup.	1.2. (5è i 6è EP). Mostrar una actitud respectuosa i inclusiva envers la diversitat cultural (a l'aula, al centre i a l'entorn). 1.3. (5è i 6è EP). Aplicar les habilitats socials que contribueixen a establir relacions de convivència a l'aula, al centre i a l'entorn proper.	1.1. (1r i 2n EP). Registrar canvis importants que s'han produït en l'àmbit personal, familiar, a l'escola o al barri que han influït en la construcció de la pròpia identitat. 4.2. (1r i 2n ESO). Participar en accions comunitàries per contribuir a la millora ambiental de l'entorn, com la reducció de residus o l'ús responsable de l'aigua i l'energia o la creació de campanyes i materials de conscienciació mediambiental.

16. Font: Gérard (2003, pàg. 13-33); Massip *et al.* (2018, pàg. 95-112); i Departament d'Educació (2023) pel que fa als exemples de criteris d'avaluació.

Per tal d'aplicar aquesta avaluació, pot ser útil la recollida de dades macrosocials (per valorar-ne tant la pertinència com la transformació) o utilitzar instruments d'avaluació com ara rúbriques, escales de Likert, diaris i carpetes d'aprenentatge (per valorar-ne l'aprenentatge). També, l'ús de graelles d'observació aplicades per al professorat o per a persones de l'entorn o entitats socials que observin l'alumnat fora del centre a fi de valorar-ne la transferència d'aprenentatges.

De les evidències recollides, és important fer un retorn concret i apreciatiu a l'alumnat, per tal de reforçar el seu aprenentatge i motivar-lo a seguir potenciant el seu compromís ciutadà.

Alguns exemples d'instruments i indicadors per avaluar la competència ciutadana:

- Rúbrica d'autoavaluació de la perspectiva feminista a l'aula. Grup de Treball Avaluar per Transformar
- ATAC. Eina d'autodiagnosi de transformació ambiental de centre. Grup de Treball Avaluar per Transformar
- Competències per transformar el món. Criteris pràctiques de referència d'educació per la justícia global.
- Competències per transformar el món. Octoputest.
- Competències per transformar el món. Participatest.

5. Recursos

- Andreotti, V.; Stein, S.; Susa, R. (2016). “El repte educatiu d’imaginar altrament: Mapeig d’imaginari de justícia global”. *LaFede.cat*.
- Barbero, A. (2018). Grup d’Educació per la Pau. Escola de Cultura de Pau, UAB. *Diferències que enriqueixen la vida*. Pàg. 74-75. (A partir d’una dinàmica del llibre *All equal, All different*. Education Pack. Consell d’Europa.)
- Cascón, P. (2006). *Educación en y para el conflicto*. Càtedra UNESCO sobre Pau i Drets Humans, UAB.
- Cela, J.; De Puig, I.; Sarramona, J. (2015). “Competències bàsiques de l’àmbit d’educació en valors. Educació en valors socials i cívics. Identificació i desplegament a l’educació primària”. Departament d’Ensenyament. Generalitat de Catalunya.
- Comissió d’Economies Feministes de la Xarxa d’Economia Solidària de Catalunya
- FUHEM Educación+ecosocial (2022). *Educación con enfoque ecosocial. Análisis y orientaciones en el marco de la LOMLOE*. Madrid.
- Junyent, M. (2018). *Esto no va a cambiar solo: Alegato de urgencia por una economía más humana*. Barcelona: Comanegra SL.
- LaFede.cat (2020). “10 claus per posar en pràctica l’educació per a la justícia global”.
- Massip, C.; Barbeito, C.; Flores, M.; Egea, À. (2018). *Competències per transformar el món. Cap a una educació crítica i per a la justícia global a l’escola*. Barcelona: Graó Educació. Núm. 197.
- Renoux, C. (ed.); Barbeito, C.; Cosic, I.; Hakvoort, I.; et al. (2018). *European Curriculum on Nonviolent Conflict Transformation (NVCT) for Educators*.
- *Revista Namaka*, núm. 36, pàg. 20. Abril-maig 2023.
- Sanmartí, N. (2010). *Avaluar per aprendre. L’avaluació per millorar els aprenentatges de l’alumnat en el marc del currículum per competències*. Barcelona: Departament d’Educació.
- Síndic de Greuges (2018). *El pluralisme a les escoles de Catalunya com a garantia del no-adoctrinament*.

6. Annex. Competències específiques i criteris d'avaluació

La competència ciutadana inclou quatre competències específiques que són la concreció dels indicadors operatius de les competències clau definits al perfil competencial de sortida de l'alumnat al final de l'educació primària i al final de l'educació secundària obligatòria.

Competència específica 1

Educació primària

Educació secundària obligatòria

CC1. Identificar els fets històrics i socials més rellevants relatius a la seva pròpia identitat i cultura, reflexionar sobre les normes de convivència i aplicar-les de manera constructiva, dialogant i inclusiva en qualsevol context.

CC1. Analtzar i comprendre idees relatives a la dimensió social i ciutadana de la seva pròpia identitat, així com als fets socials, històrics i normatius que la determinen, demostrant respecte per les normes, empatia, equitat i esperit constructiu en la interacció amb els altres en diferents contextos socioinstitucionals.

Criteris d'avaluació

1r i 2n	3r i 4t	5è i 6è	1r i 2n	3r i 4t
1.1. Registrar canvis importants que s'han produït en l'àmbit personal, familiar, a l'escola o al barri que han influït en la construcció de la pròpia identitat.	1.1. Descriure les principals transformacions històriques en diferents èpoques i societats, relacionant-les amb els canvis i continuïtats en l'entorn, i comprendre les connexions entre passat i futur i la seva influència en la construcció de la pròpia identitat.	1.1. Explicar les relacions de causalitat entre moments històrics rellevants en la nostra societat i en altres i els canvis i continuïtats en l'entorn, identificant els fets i les accions humanes que han influït en la construcció de la pròpia identitat.	1.1. Identificar les relacions entre esdeveniments històrics i el present, incloent-hi la pròpia història personal, i imaginant possibles escenaris futurs, a través de la comprensió de determinades problemàtiques i reptes identificats.	1.1. Justificar els grans canvis del món actual en els diferents àmbits de les humanitats i de les tecnologies, debatent les seves implicacions per a les generacions actuals i futures, a partir de l'anàlisi de problemes de l'entorn local i les seves implicacions globals.
1.2. Identificar la diversitat cultural present a l'aula i al centre educatiu, reconeixent i respectant les diferents expressions culturals.	1.2. Contrastar les característiques de la pròpia societat, configurada per persones de diversos orígens, llengües, costums, amb altres societats, mostrant una actitud respectuosa i inclusiva.	1.2. Mostrar una actitud respectuosa i inclusiva cap a la diversitat cultural, comprenent i valorant positivament els elements que configuren la pròpia identitat i la dels altres.	1.2. Valorar críticament els processos de construcció de la pròpia identitat, reflexionant sobre les diferències, les semblances i les interdependències que ens vinculen amb persones i col·lectius de l'entorn i de l'àmbit global.	1.2. Avaluar els processos de construcció de la identitat individual i col·lectiva, a través de la implementació de pràctiques i estratègies que promouen la reflexió crítica sobre els reptes i conflictes socials, des d'una comprensió sistèmica i global.
1.3. Identificar les necessitats, desitjos, sentiments i valors propis i de les altres persones, així com algunes de les habilitats socials necessàries per a la convivència a l'aula.	1.3. Aplicar algunes habilitats socials que contribueixen a la convivència a l'aula i al centre, a partir de l'autoestima, el respecte i la confiança en un mateix i en les altres persones.	1.3. Aplicar les habilitats socials que contribueixen a establir relacions de convivència a l'aula, al centre i a l'entorn proper.	1.3. Construir relacions de convivència assertives i respectuoses amb totes les persones i grups socials, independentment del seu origen o grup de pertinença.	1.3. Proposar accions que promoguin relacions de convivència amb totes les persones i grups socials, tant de l'entorn proper com de l'àmbit global.

Competència específica 2

Educació primària

CC2. Participar en activitats comunitàries, en la presa de decisions i la resolució dels conflictes de forma dialogada i respectuosa amb els procediments democràtics en el marc de la Unió Europea, de l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i Catalunya, dels drets humans i de l'infant, i del valor de la diversitat i l'assoliment de la igualtat de gènere, la cohesió social i els objectius de desenvolupament sostenible.

Educació secundària obligatòria

CC2. Analitzar i assumir amb fonament els principis i valors que emanen del procés d'integració europeu, de l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i de Catalunya i dels drets humans i de l'infant, participant en activitats comunitàries, com la presa de decisions o la resolució de conflictes, amb actitud democràtica, respecte per la diversitat, i compromís amb la igualtat de gènere, la cohesió social, el desenvolupament sostenible i l'assoliment de la ciutadania mundial.

Criteris d'avaluació

1r i 2n	3r i 4t	5è i 6è	1r i 2n	3r i 4t
2.1. Participar en la presa de decisions col·lectives, tenint en compte les aportacions d'altres membres del grup.	2.1. Descriure els mecanismes de funcionament de la participació ciutadana i democràtica, descobrint diferents institucions municipals i el paper que tenen en la presa de decisions per a la comunitat.	2.1. Analitzar les funcions bàsiques dels òrgans de govern de la comunitat autònoma, de l'Estat espanyol i de la Unió Europea, avaluant el seu impacte en la gestió eficient dels serveis públics i el seu benefici per a la ciutadania.	2.1. Esquematzar els trets bàsics de l'organització social, política i econòmica d'algunes societats europees, valorant de manera crítica el grau d'equitat en els intercanvis i les relacions amb altres països o pobles.	2.1. Caracteritzar els mecanismes dels estats per garantir l'accés equitatiu als serveis públics dels ciutadans i ciutadanes amb l'objectiu de reduir les desigualtats i assegurar una vida digna per a tothom.
2.2. Participar en la comunitat escolar (grup classe, cicle...) i en l'entorn social, de manera assertiva i constructiva, utilitzant un llenguatge inclusiu i no violent.	2.2. Participar en la comunitat escolar i la vida social realitzant activitats, assumint responsabilitats i establint acords de forma dialogada i democràtica, emprant un llenguatge inclusiu i no violent.	2.2. Participar activament en la comunitat escolar, la vida social i l'entorn assumint responsabilitats, establint acords i presentant propostes de millora de la vida al centre, des de l'exercici dels principis democràtics, que emanen dels drets humans i els drets dels infants i de les minories.	2.2. Participar activament en l'organització i desenvolupament de projectes de l'entorn que integren la capacitat per treballar en equip, la presa de decisions consensuades, la comunicació efectiva i la resolució de problemes.	2.2. Participar de manera activa i compromesa en l'organització i desenvolupament de projectes comunitaris, que fomentin la reflexió crítica i la millora de les habilitats socials necessàries per treballar en equip i contribuir a la construcció d'una societat més lliure, justa, equitativa i cohesionada.
			2.3. Distingir els trets fonamentals de les societats democràtiques, valorant les conseqüències de la democràcia i la vigència dels drets humans individuals i col·lectius i de les llibertats, i proposar accions per protegir-los.	2.3. Exposar amb criteri propi algunes problemàtiques que afectin els drets de determinats col·lectius per mitjà de la participació activa i compromesa, individualment i en equip, en projectes socials i cívics que comportin la defensa d'aquests drets.

Competència específica 3

Educació primària

CC3. Reflexionar i dialogar sobre valors i problemes ètics d'actualitat, comprendre la necessitat de respectar diferents cultures i creences, cuidar l'entorn, rebutjar prejudicis i estereotips, i oposar-se a qualsevol forma de discriminació i violència —incloent-hi la violència masculista, LGTBI-fòbica, racista o capacitista— o fonamentalisme ideològic.

Educació secundària obligatòria

CC3. Analitzar i comprendre problemes ètics fonamentals i d'actualitat, considerant críticament els valors propis i aliens, i desenvolupant els seus propis judicis per afrontar la controvèrsia moral amb actitud dialogant, argumentativa, respectuosa i oposada a qualsevol tipus de discriminació o violència —incloent-hi la violència masculista, LGTBI-fòbica, racista o capacitista— o fonamentalisme ideològic.

Criteris d'avaluació

1r i 2n	3r i 4t	5è i 6è	1r i 2n	3r i 4t
3.1. Identificar situacions o comportaments d'equitat, d'igualtat de gènere i de conductes no sexistes reconeixent referents diversos, en l'entorn pròxim.	3.1. Dur a terme accions que contribueixen al benestar individual i col·lectiu de la societat, fomenten l'equitat, la igualtat de gènere i les conductes no sexistes, reconeixent models positius en la societat i al llarg de la història.	3.1. Pronunciar-se críticament aportant els arguments pertinents, actuant a favor d'actituds d'equitat, igualtat de gènere i conductes no sexistes, analitzant i contrastant diferents models en la nostra societat, i desmuntant estereotips i rols en tots els àmbits.	3.1. Pronunciar-se, aportant els arguments pertinents, i actuar enfront de les actituds violentes i discriminatòries envers persones i col·lectius, amb una atenció especial a la diversitat d'identitats i expressions de gènere i diversitat afectivosexual.	3.1. Citar de manera contextualitzada diferents moviments, causes i lideratges que han lluitat i lluiten per a l'eliminació de la desigualtat i la discriminació per raó de gènere i d'opció afectivosexual.
3.3. Respectar i tenir cura de les persones de l'entorn proper, valorant-ne la diversitat i riquesa, i demostrant empatia i consideració cap a les diferents capacitats, experiències i perspectives.	3.3. Analitzar la importància demogràfica, cultural i econòmica de les migracions en l'actualitat, valorant la diversitat i manifestant empatia i respecte per les cultures, per contribuir al benestar individual i col·lectiu de la societat.	3.3. Desenvolupar els valors de la integració europea a través del coneixement dels processos geogràfics, històrics i culturals que han configurat la societat actual, valorant la diversitat cultural i mostrant empatia i respecte per les minories, per contribuir al benestar individual i col·lectiu.	3.2. Identificar les limitacions socials i culturals que han impedit que algunes persones hagin pogut desenvolupar les seves aspiracions al llarg de diferents generacions.	3.2. Adoptar un paper actiu i compromès en la lluita per la superació d'estereotips i prejudicis, perquè totes les persones puguin desenvolupar les seves aspiracions.
				3.3. Formar-se un criteri propi a través de la participació activa i compromesa, individualment i en equip, en projectes socials i cívics que comportin la dignificació de les aportacions de determinats col·lectius i la defensa dels seus drets per garantir la cura i el benestar de les persones.

Competència específica 4

Educació primària

Educació secundària obligatòria

CC4. Identificar les relacions sistèmiques entre les accions humanes i l'entorn i iniciar-se en l'adopció d'hàbits de vida sostenibles, per contribuir a la conservació de la biodiversitat des d'una perspectiva tant local com global.

Criteris d'avaluació

1r i 2n	3r i 4t	5è i 6è	1r i 2n	3r i 4t
4.1. Analitzar la intervenció humana en els elements de l'entorn proper, identificant connexions directes entre els diferents elements del medi natural, social i cultural.	4.1. Fer prediccions dels possibles efectes que té la intervenció humana sobre els elements del medi natural social i cultural, proposant possibles solucions.	4.1. Fer prediccions dels possibles efectes de la intervenció humana sobre els elements del medi natural social i cultural, involucrant-se en la seva resolució.	4.1. Analitzar aspectes del funcionament de les societats en el món i l'accés als recursos, destacant les relacions d'interdependència i les desigualtats que es generen, i posant èmfasi en els col·lectius vulnerables.	4.1. Interpretar algunes problemàtiques ambientals en l'entorn proper, com ara la contaminació, la degradació dels ecosistemes i la pèrdua de biodiversitat.
4.2. Mostrar comportaments i actituds de vida sostenible, conseqüents amb el respecte, la cura i la protecció de les persones i el patrimoni natural i cultural, i reconeixent aquest patrimoni com un bé comú.	4.2. Desenvolupar accions de sostenibilitat conseqüents amb el respecte, la cura i la protecció de les persones i el patrimoni natural i cultural.	4.2. Participar en la construcció de models de convivència i d'organització social sostenibles en el temps basats en la cooperació, la cura i la protecció de l'entorn i el respecte a les persones.	4.2. Participar en accions comunitàries per contribuir a la millora ambiental de l'entorn, com la reducció de residus, l'ús responsable de l'aigua i l'energia o la creació de campanyes i materials de conscienciació mediambiental.	4.2. Proporcionar arguments sobre el risc per a la salut i la sostenibilitat ambiental de determinades pràctiques, comportaments i hàbits, contrastant informacions fiables, objectives i amb una base científica vàlida.
	4.3. Proposar accions de conservació, protecció i millora del patrimoni natural i cultural.	4.3. Justificar la necessitat de potenciar hàbits sostenibles per al benestar dels individus i la salut del planeta i la importància de la protecció dels éssers vius de l'entorn aplicant el concepte científic de la biodiversitat.	4.3. Justificar la necessitat de potenciar hàbits sostenibles per al benestar dels individus i la salut del planeta i la importància de la protecció dels éssers vius de l'entorn, per contribuir al desenvolupament sostenible i la millora de la qualitat de vida.	